

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

εκδδα

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΚΣΤ' ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ
ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

ΤΙΤΛΟΣ

Ομότιμη παραγωγή και ψηφιακή διακυβέρνηση

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ: Ψηφιακή Πολιτική

Επιβλέπων:

Θεόδωρος Παπαδόπουλος

Σπουδαστής:

Παπαγεωργίου Βασίλης

ΑΘΗΝΑ - 2020

ΟΜΟΤΙΜΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΨΗΦΙΑΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΗΣ

ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής.»

Αθήνα, 17/09/2020

Υπογραφή

Παπαγεωργίου Βασίλης

“Omnia sunt communia”

Ευχαριστίες

Η παρούσα (τελική) εργασία, εκπονήθηκε στα πλαίσια του προγράμματος σπουδών της ΚΣΤ’ Εκπαιδευτικής Σειράς – Αλέξανδρος Σβώλος, του τμήματος Ψηφιακής Πολιτικής, της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέπων της παρούσας πτυχιακής εργασίας, Θεόδωρο Παπαδόπουλο, για την αμέριστη συμπαράσταση, τη βοήθεια και την καθοδήγησή του σε όλη τη διάρκεια της συγγραφής της.

Επίσης, ευχαριστώ τους φίλους και συναδέλφους, Άκη, Αλεξία, Δημήτρη, Θάνο, Νίκο, Ρομίνα, Στέλλα και Σωτήρη, μαζί με τους οποίους περάσαμε αυτό το όμορφο διάστημα στη Σχολή και εκτός αυτής.

Τέλος, οφείλω να ευχαριστήσω τους γονείς μου και τους φίλους μου για την υποστήριξη και κυρίως την ανοχή τους.

Abstract

This thesis aims to study the possible ways of using Commons Based Peer Production (CBPP) practices and methods in e-Governance.

E-governance has become, especially in recent years, an important and integral part of the functions in public administration. Even more public administration functions are performed digitally, more of the employees' tasks requires the use of ICT (Information and Communication Technologies) and more intensively, the public administration is looking for ways to simplify procedures including large bureaucratic burden.

There is the need, to study the way in which e-governance policies are implemented and formulated, how they become services or applications, ready-to-use, by the citizens, the public administration or anyone interested. In the present thesis, we propose a way to analyze e-governance, beyond technical specifications and quantitative results. Actor Network Theory (ANT) is used to show the interactions that take place in the background of e-governance projects. These interactions reflect the wider social, political, institutional environment and include all the stakeholders (citizens, employees, enterprises etc.). Thus, a network of actors is created who interact each other, creating a dynamic environment.

Within this dynamic environment, the practices of Commons Based Peer Production can be integrated. Peer production is a theoretical field that proposes a new way of production, giving high importance to the decentralized organization and the collective efforts of the communities involved. Peer to peer (P2P) production is a theory that has found great response in the internet era. Many efforts (either commercial or not) work this way. Wikipedia, Linux Operating System, file transfer services (as BitTorrent Protocol) are some of the most well-known case studies that use peer-to-peer production principles. Peer to peer production is based on the commons, a very important notion and theoretical field, which is elaborated in this thesis, and is becoming more important with the emergence of digital commons.

Keywords: Public Administration, e-Governance, Peer-to-peer production, Digital Commons, Actor Network Theory, Social Construction of Technology

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι να μελετήσει τον τρόπο με τον οποίο, είναι εφικτή η χρήση των πρακτικών, των μεθόδων αλλά και της γενικότερης κουλτούρας, της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής (Commons Based Peer Production – CBPP) στην ψηφιακή διακυβέρνηση.

Η ψηφιακή διακυβέρνηση αποτελεί, ειδικά τα τελευταία χρόνια, ένα σημαντικό και αναπόσπαστο κομμάτι της λειτουργίας της δημόσιας διοίκησης. Ολοένα και περισσότερες λειτουργίες της δημόσιας διοίκησης πραγματοποιούνται ηλεκτρονικά, μεγαλύτερο κομμάτι της εργασίας των υπαλλήλων απαιτεί τη χρήση των ΤΠΕ (Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας) και όλο πιο έντονα, η δημόσια διοίκηση αναζητά τρόπους να απλοποιήσει διαδικασίες με μεγάλο γραφειοκρατικό φορτίο.

Δημιουργείται λοιπόν, η ανάγκη να μελετηθεί ο τρόπος με τον οποίο υλοποιούνται και διαμορφώνονται οι πολιτικές της ψηφιακής διακυβέρνησης, το πως εφαρμόζονται και πως αυτές φτάνουν να γίνουν τελικές υπηρεσίες ή εφαρμογές, με χρήση από τους πολίτες, το κράτος ή οποιονδήποτε ενδιαφερόμενο. Στη παρούσα εργασία, προτείνεται ένας τρόπος ανάλυσης της ψηφιακής διακυβέρνησης, πέρα από το τεχνικό/ποσοτικό αποτέλεσμα. Με τη χρήση του θεωρητικού μοντέλου Actor Network Theory – θεωρία δρώντων δικτύων, έρχονται στην επιφάνεια οι αλληλεπιδράσεις που υπάρχουν πίσω από κάθε εγχείρημα, έργο ή project στην ψηφιακή διακυβέρνηση. Οι αλληλεπιδράσεις αυτές αφορούν το ευρύτερο κοινωνικό, πολιτικό, θεσμικό ή οργανωσιακό περιβάλλον και περιλαμβάνουν όλους τους εμπλεκόμενους ενδιαφερόμενους (πολίτες, υπαλλήλους, εταιρίες κ.α.). Δημιουργείται λοιπόν, ένα δίκτυο δρώντων οι οποίοι αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους, δημιουργώντας ένα δυναμικό περιβάλλον.

Μέσα σε αυτό το δυναμικό περιβάλλον, μπορούν να ενταχθούν οι πρακτικές της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής (ή ομότιμης παραγωγής). Η ομότιμη παραγωγή, αποτελεί ένα θεωρητικό αντικείμενο που προτείνει έναν νέο τρόπο παραγωγής, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στην αποκεντρωμένη οργάνωση και στη συλλογική προσπάθεια από τις κοινότητες που συμμετέχουν στην ανάπτυξη ενός project. Η ομότιμη παραγωγή ή αλλιώς P2P (Peer to Peer), αποτελεί μια θεώρηση που

στην εποχή του διαδικτύου έχει βρει μεγάλη ανταπόκριση. Πολλά εγχειρήματα (είτε με εμπορική είτε με μη-εμπορική οπτική) λειτουργούν με αυτό τον τρόπο. Η Wikipedia, το λογισμικό Linux, υπηρεσίες μεταφοράς αρχείων (όπως αποτελεί και το πρωτόκολλο BitTorrent) είναι μερικά από τα πιο γνωστά παραδείγματα, όπου εφαρμόζονται οι πρακτικές και οι μέθοδοι της ομότιμης παραγωγής. Η ομότιμη παραγωγή, βασίζεται στα κοινά, ένα πολύ σημαντικό θεωρητικό πεδίο, που αναλύεται στην εργασία και το οποίο αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία σήμερα με την ανάδυση των ψηφιακών κοινών.

Λέξεις κλειδιά: Δημόσια Διοίκηση, Ψηφιακή Διακυβέρνηση, Ομότιμη Παραγωγή, Ψηφιακά Κοινά, Θεωρία Δρώντων Δικτύων, Κοινωνική κατασκευή της Τεχνολογίας

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	8
1. Εισαγωγή	10
1.1. Στόχος της εργασίας	10
1.2. Μεθοδολογία της εργασίας	11
1.3. Δομή της εργασίας	12
2. Κοινά και Ψηφιακά Κοινά.....	13
2.1. Ορισμοί και γενικά στοιχεία για τα κοινά	13
2.2. Κράτος, αγορά και κοινά	14
2.3. Οι θεωρητικές σχολές ανάλυσης των κοινών	17
2.4. Προσεγγίσεις υπέρ των περιφράξεων	18
2.4.1. Νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις ή «η τραγωδία των κοινών»	18
2.4.2. Προσεγγίσεις της Κρατικής Ρύθμισης.....	19
2.4.3. Προσεγγίσεις της Συλλογικής Δράσης.....	20
2.5. Προσεγγίσεις για τον κομμουνισμό των κοινών	21
2.6. Ψηφιακά κοινά.....	24
3. Ομότιμη Παραγωγή Βασισμένη στα Κοινά (Commons based Peer Production) ..	26
3.1. Ορισμοί και βασικά χαρακτηριστικά	26
3.2. Ελεύθερο λογισμικό, λογισμικό ανοιχτού κώδικα και General Public License (GPL)30	
3.3. Οι άδειες ψηφιακού περιεχομένου Creative Commons.....	33
3.3.1. Τύποι αδειών Creative Commons	35
3.4. Η περίπτωση του Wiki.....	37
3.5. Επιπλέον παραδείγματα	38
4. Η ομότιμη παραγωγή στην ψηφιακή διακυβέρνηση	39
4.1. Ψηφιακή διακυβέρνηση	39
4.2. Actor Network Theory και ψηφιακή διακυβέρνηση.....	41
4.3. Η χρήση της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής στην ψηφιακή διακυβέρνηση	44
4.3.1. Πλαίσιο εφαρμογής στην ψηφιακή διακυβέρνηση.....	45
4.3.2. Το κράτος εταίρος ως «χώρος» εφαρμογής της ομότιμης παραγωγής.....	48
4.3.3. Εφαρμογές της ομότιμης παραγωγής στην ψηφιακή διακυβέρνηση	49
5. Συμπεράσματα και επιπλέον έρευνα	52
5.1. Συμπεράσματα	52
5.2. Επιπλέον έρευνα	53
Βιβλιογραφία	55

Πίνακας εικονογράφησης

Εικόνα 1. Ένα παράδειγμα χρήσης της Actor Network Theory, στη χρήση ενός συστήματος ψηφιακής διακυβέρνησης στον τομέα της υγείας (Cresswell, Worth and Sheikh, 2010)..... 41

Πίνακας συντμήσεων και συντομογραφιών

ANT	Actor Network Theory
CC	Creative Commons
CPBB	Commons Based Peer Production
GPL	General Public License
OSI	Open Source Initiative
P2P	Peer to Peer
PSA	Partner State Approach
ΠΚΔ	Πόροι Κοινής Διαχείρισης
ΤΠΕ	Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνίας
ΕΛ/ΛΑΚ	Ελεύθερο Λογισμικό - Λογισμικό Ανοιχτού Κώδικα

1. Εισαγωγή

1.1. Στόχος της εργασίας

Η ελληνική δημόσια διοίκηση έχει ανάγκη μια ψηφιακή διακυβέρνηση που θα χρησιμοποιεί εκείνες τις πρακτικές και μεθόδους, οι οποίες θα είναι ικανές να προσφέρουν στο κράτος, στον πολίτη αλλά και κάθε ενδιαφερόμενο, το βέλτιστο δυνατό αποτέλεσμα. Έχει αναλυθεί αρκετά στη βιβλιογραφία αλλά και στο δημόσιο διάλογο, το ζήτημα της συμμετοχικής και ανοικτής διακυβέρνησης. Πλέον, πρέπει να αναζητηθούν τρόποι για μια συμμετοχική και συλλογική ψηφιακή διακυβέρνηση, αφού όλο και περισσότερες διαδικασίες περνάνε σε αυτό το (ψηφιακό) φάσμα. Η ψηφιακή διακυβέρνηση πρέπει να αποτελέσει το χώρο εφαρμογής των ΤΠΕ, στον οποίο θα διαμορφωθεί μια νέα δημόσια διοίκηση, με απλοποιημένες διαδικασίες φιλικές προς όλους, με διαφάνεια και ανοικτότητα.

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να παρουσιάσει μια νέα οπτική στον τρόπο με τον οποίο μπορεί να διαμορφωθεί η πολιτική για την ψηφιακή διακυβέρνηση, μέσα από τη χρήση της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής (Commons Based Peer Production – CBPP) ή αλλιώς της ομότιμης παραγωγής (Peer to Peer – P2P). Για το σκοπό αυτό, αναλύονται και παρουσιάζονται τα θεωρητικά πεδία των κοινών (commons) και της ομότιμης παραγωγής. Ταυτόχρονα, για τη σύνδεση του πεδίου της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής με την ψηφιακή διακυβέρνηση, χρησιμοποιείται το θεωρητικό πεδίο STS (Science Technology Society) και συγκεκριμένα η Actor Network Theory (ANT).

Επίσης, μέσα από τη συγκεκριμένη εργασία, αναδεικνύονται κάποια εγχειρήματα βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής, όλα στο χώρο του διαδικτύου (Wikipedia, Creative Commons κ.α.) αποδεικνύοντας τη δύναμη των συνεργατικών μορφών παραγωγής αλλά και των σχέσεων μεταξύ των (κυρίως διαδικτυακών) κοινοτήτων.

Στη συγκεκριμένη εργασία, ο σκοπός δεν είναι η απόδειξη (με όρους αποδοτικότητας και βελτιστοποίησης) των θετικών στοιχείων που έχουν οι τεχνολογίες που βασίζονται στην ομότιμη παραγωγή ενταγμένες στην ψηφιακή διακυβέρνηση. Αντίθετα, μέσα από τα επιχειρήματα που δίνονται στην παρούσα εργασία, αναδεικνύεται περισσότερο η κοινωνική σκοπιά τόσο των εγχειρημάτων της ομότιμης παραγωγής, όσο και οι

κοινωνικές (και σίγουρα μη τεχνικές) πτυχές της ψηφιακής διακυβέρνησης. Το παράδειγμα της άμεσης αντίδρασης της δημόσιας διοίκησης, σχετικά με τις ηλεκτρονικές υπηρεσίες, κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 (ειδικά τους μήνες Μάρτιο με Ιούνιο του 2019), αποτελεί μια απόδειξη για το πόσο η τεχνολογία εξαρτάται, αλληλοεπιδρά και «συνδιαλέγεται» με τους διάφορους παράγοντες του εξωτερικού περιβάλλοντος. Για αυτό το λόγο, η ανάλυση που πραγματοποιείται στην εργασία, δίνει έμφαση στην κοινωνική διαμόρφωση των τεχνολογιών.

Αυτό αποτελεί και το βασικό ερευνητικό ερώτημα της εργασίας, τον τρόπο με τον οποίο οι τεχνολογίες, οι πρακτικές, οι μέθοδοι και η γενικότερη κουλτούρα της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής, θα μπορούσε να ενσωματωθεί στην ψηφιακή διακυβέρνηση.

1.2. Μεθοδολογία της εργασίας

Για την ανάπτυξη της συγκεκριμένης εργασίας, έπρεπε να αναλυθούν τρία θεωρητικά πεδία – αναλυτικά εργαλεία. Η θεωρία των κοινών, η θεωρία της ομότιμης παραγωγής, και το θεωρητικό πλαίσιο της Actor Network Theory. Συνεπώς, ακολουθήθηκε μια μεθοδολογία που κάθε νέο θεωρητικό πλαίσιο που εισαγόταν στην εργασία, είχε ως προϋπόθεση το προηγούμενο, που είχε μόλις αναλυθεί. Άρα, για τη χρήση του θεωρητικού πλαισίου της ομότιμης παραγωγής, απαιτούνταν το αναλυτικό πλαίσιο των κοινών. Αντίστοιχα, για τη δικαιολόγηση της χρήσης της ομότιμης παραγωγής στην ψηφιακή διακυβέρνηση, απαιτούνταν το θεωρητικό εργαλείο της ANT. Μεθοδολογικά, η εργασία βασίστηκε κυρίως σε βιβλιογραφικές πηγές και επιστημονικά άρθρα.

Αρχικά, μελετήθηκε το μεγάλο και ποικίλο πεδίο των κοινών. Το συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο, παρουσιάζει μια τεράστια βιβλιογραφία και αρθρογραφία, από διαφορετικές σκοπιές και οπτικές. Ειδικά, τα τελευταία χρόνια με την ανάδυση των ψηφιακών κοινών, το πεδίο «άνοιξε» ακόμα περισσότερο και στα ζητήματα των αδειών λογισμικού, της πνευματικής ιδιοκτησίας στο διαδίκτυο κ.α. Για να υπάρξει ένα ομοιογενές αποτέλεσμα έπρεπε να παρουσιαστούν όλες οι απόψεις και ειδικά των σημαντικότερων ερευνητών/μελετητών του πεδίου (Hardin, Ostrom, Hardt, Negri, Caffentzis, De Angelis, Bollier κ.α.). Στη συνέχεια εξετάστηκε το πεδίο της ομότιμης παραγωγής (ή βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής), ενός σχετικά νέου

επιστημονικού αντικειμένου, που έχει αναδειχθεί περισσότερο με τις ψηφιακές τεχνολογίες του διαδικτύου. Έπειτα, για την ανάλυση της Actor Network Theory, χρησιμοποιήθηκαν τα ερευνητικά και θεωρητικά εργαλεία του πεδίου σπουδών της Τεχνολογίας και Επιστήμης (STS – Science Technology Society). Με αυτές τις αναλύσεις, αποδεικνύονται οι κοινωνικές σχέσεις και αλληλεπιδράσεις της τεχνολογίας, δίνοντας έτσι το «πάτημα» στο να χρησιμοποιηθούν οι πρακτικές/μέθοδοι της ομότιμης παραγωγής.

Μελετώντας αυτές τις αλληλεπιδράσεις, προκύπτει ότι η χρήση των ΤΠΕ και γενικότερα της ψηφιακής τεχνολογίας δεν έχει κάποια γραμμική και προβλέψιμη πορεία ή αποτέλεσμα (ως προς την ψηφιακή διακυβέρνηση/μεταρρύθμιση). Αντιθέτως, οι επιλογές και τα αποτελέσματα, διαμορφώνονται δυναμικά, σε ένα σύνολο πολύπλοκων αλληλεπιδράσεων, όπου συναντιούνται η θεσμική, η οργανωσιακή αλλά και η κοινωνική συνιστώσα.

1.3. Δομή της εργασίας

Η εργασία δομείται σε πέντε κεφάλαια. Στο 2^ο κεφάλαιο, γίνεται μια ανάλυση πάνω στο πεδίο των κοινών παρουσιάζοντας και τις διαφορετικές σχολές σκέψης αλλά και προσεγγίσεις πάνω στο ζήτημα. Στο ίδιο κεφάλαιο στην ενότητα 2.6, παρουσιάζεται το διακριτό πεδίο των ψηφιακών κοινών. Το επόμενο, 3^ο κεφάλαιο, ασχολείται με το θεωρητικό πεδίο της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής. Σε αυτό το κεφάλαιο, παρουσιάζονται επίσης και κάποια παραδείγματα ομότιμης παραγωγής (ελεύθερο λογισμικό, άδειες Creative Commons και η Wikipedia). Στο κεφάλαιο 4, αρχικά γίνεται μια εισαγωγή στην ψηφιακή διακυβέρνηση και τους τρόπους που μελετάται ακαδημαϊκά. Στο ίδιο κεφάλαιο, παρουσιάζεται και το θεωρητικό πλαίσιο της ANT, σε σύνδεση με την ψηφιακή διακυβέρνηση καταλήγοντας στο επιχείρημα της χρήσης της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής στην ψηφιακή διακυβέρνηση. Στο τελευταίο κεφάλαιο 5, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και προτάσεις για επιπλέον έρευνα.

2. Κοινά και Ψηφιακά Κοινά

2.1. Ορισμοί και γενικά στοιχεία για τα κοινά

Τα κοινά (commons) αποτελούν ένα οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα. Σύμφωνα με την προσέγγιση-ανάλυση που θα ακολουθήσει η παρούσα εργασία, το κοινό νοείται ως ένα τρίπτυχο, ως ένα «σύστημα» τριών συστατικών στοιχείων που αποτελείται, από τον πόρο ή το αγαθό, την κοινότητα και τους κανόνες-σχέσεις (αναλυτικά το ερμηνευτικό σχήμα στην ενότητα 2.5.). Τα κοινά περιλαμβάνουν τα φυσικά αγαθά αλλά και τα στοιχεία που δημιουργούνται από τους ανθρώπους ή τις κοινότητες. Η σφαίρα των κοινών μπορεί να περιέχει ανταγωνιστικά και μη-ανταγωνιστικά αγαθά. Τα μη ανταγωνιστικά είναι εκείνα που η χρήση του ενός δεν περιορίζει ή στερεί τη χρήση του άλλου αγαθού ή πόρου. Στα ανταγωνιστικά από την άλλη, ανήκουν τα αγαθά ή οι πόροι που υπάρχει περιορισμός, άρα και περατότητα στη χρήση τους. Σε αυτούς τους πόρους θα πρέπει να υπάρξει μια διαχείριση ως προς τον τρόπο χρήσης και κατανομής τους, άρα και περιφράξεις – περιορισμοί. Ως προς το ζήτημα των τρόπων διαχείρισης, κατανομής και των περιφράξεων αναλύονται οι διαφορετικές προσεγγίσεις στα επόμενα κεφάλαια.

Βέβαια, ως προς το ζήτημα του ορισμού των κοινών έχουν δοθεί αρκετοί ορισμοί και ερμηνείες, ανάλογα με την πολιτική/κοινωνική σκοπιά της κάθε ανάλυσης.

Η Ostrom (1990) ορίζει τα κοινά, ως τα αγαθά εκείνα τα οποία οι άνθρωποι είτε κληρονομούν μαζί (π.χ. ο ατμοσφαιρικός αέρας και το νερό) είτε παράγουν μαζί (οι δρόμοι, οι πλατείες, η επιστήμη, η γλώσσα, ο πολιτισμός κτλ.) Τα κοινά αποτελούν μορφές συλλογικής ιδιοκτησίας ή ακόμα καλύτερα συλλογικών δικαιωμάτων πρόσβασης σε κοινούς πόρους. Η ύπαρξη των κοινών συνεπάγεται ένα είδος αυτοθέσμησης των κοινοτήτων κατά τέτοιον τρόπο ώστε να συντηρούν και διαχειρίζονται ορθολογικά τους κοινούς πόρους, αποφεύγοντας την κατασπατάληση τους (Μυρωδικού, 2016).

Οι Hardt και Negri (2011) ορίζουν το κοινό, ως τον κοινό πλούτο του υλικού κόσμου (αέρας, νερό, καρποί της γης), ο οποίος θεωρείται κληρονομιά της ανθρωπότητας και θα πρέπει να μοιράζεται από κοινού. Επίσης υποστηρίζουν, ότι πέρα από τον κοινό πλούτο του υλικού κόσμου, πρέπει ως κοινό να εκλαμβάνονται ιδίως όλα τα

αποτελέσματα της κοινωνικής παραγωγής που είναι απαραίτητα για την κοινωνική διάδραση και την περαιτέρω αναπαραγωγή, (π.χ. η γνώση, οι γλώσσες, οι κώδικες, η πληροφορία, οι κοινωνικοί δεσμοί).

Σύμφωνα με την Silke Helfrich, τα κοινά μπορούν να γίνουν κατανοητά υπό το πρίσμα τεσσάρων οπτικών. Τα κοινά λοιπόν, αποτελούν:

1. Συλλογικά διαχειριζόμενοι πόροι (υλικοί και μη), που χρειάζονται «προστασία» και απαιτούν τεχνογνωσία ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης τους.
2. Κοινωνικές διαδικασίες, ως μέρος ευρύτερων κοινωνικό-οικολογικών συστημάτων.
3. Έναν νέο τρόπο παραγωγής, εστιασμένο σε νέες λογικές και διαδικασίες
4. Μια αλλαγή παραδείγματος, που αφορά τη δυναμική συσχέτιση όλων των παραγόντων γύρω από τα κοινά (του τριπτύχου που αναφέρθηκε πριν πόροι-κοινότητα-κανόνες). (P2P Foundation, 2017)

Συνοψίζοντας, ένα κοινό είναι (Bollier, 2016):

- Ένα κοινωνικό σύστημα για τη σε βάθος χρόνου αγαθή επιστασία των πόρων το οποίο διαφυλάσσει τις κοινές αξίες και την ταυτότητα της κοινότητας
- Ένα αυτοοργανωμένο σύστημα με το οποίο οι κοινότητες διαχειρίζονται τους πόρους με την ελάχιστη δυνατή ή καμία εξάρτηση από την αγορά ή το κράτος
- Ο πλούτος που κληρονομούμε ή δημιουργούμε μαζί και που πρέπει να κληροδοτήσουμε, αυτούσιο ή επαυξημένο, στις επόμενες γενιές. Ο συλλογικός αυτός πλούτος περιλαμβάνει (όπως αναφέρθηκε) τα δώρα της φύσης, τις αστικές υποδομές, τα πολιτισμικά έργα, τις παραδόσεις και τις γνώσεις
- Ένας τομέας της οικονομίας (και της ζωής) ο οποίος παράγει αξίες με τρόπους που συχνά θεωρούνται δεδομένοι και συχνά τίθενται σε κίνδυνο από το δίπολο αγοράς-κράτος.

2.2. Κράτος, αγορά και κοινά

Όπως αναφέρθηκε ακριβώς πιο πάνω, τα κοινά, κινούνται ανάμεσα (ή και αντίθετα) από το δίπολο κράτος-αγοράς. Η αγορά και το κράτος, αποτελούν για τις διάφορες

σχολές σκέψεις του θεωρητικού πεδίου των κοινών, ένα σύστημα που έχει όραμα μόνο την τεχνολογική πρόοδο και την οικονομική μεγέθυνση. Για τη θεωρία των κοινών, αυτό το όραμα είναι ηθικά και πνευματικά ανεπαρκές και μη βιώσιμο.

Σύντομη σύγκριση βασικών πεποιθήσεων κοινών και αγοράς. (Bollier, 2016)

	Παράδειγμα της αγοράς	Παράδειγμα των κοινών
Πόροι	Σπάνη πραγματική ή τεχνητή (μέσω φραγμών και αποκλεισμών)	Προκειμένου για ανταγωνιστικούς πόρους, υπάρχει αρκετό για όλους μέσω μοιράσματος. Προκειμένου για μη ανταγωνιστικούς πόρους υπάρχει αφθονία.
	Στρατηγική: κατανομή πόρων «αποδοτική»	Στρατηγική: η ενδυνάμωση των κοινωνικών σχέσεων είναι αποφασιστικής σημασίας για την εξασφάλιση δίκαιων μεριδίων και την αειφόρο χρήση των πόρων
Ιδέα του ατόμου	Τα άτομα μεγιστοποιούν τα προσωπικά τους οφέλη (Homo economicus)	Οι άνθρωποι είναι κατά κύριο λόγο συνεργάσιμα κοινωνικά πλάσματα
Σχέσεις του ανθρώπου με τη φύση και με τους συνανθρώπους του	Διαχωρισμός <ul style="list-style-type: none"> • Είτε/είτε • Ατομισμός εναντίον του κολεκτιβισμού • Ανθρώπινη κοινωνία εναντίον φύσης 	Αλληλοσυσχέτιση <ul style="list-style-type: none"> • Τα άτομα και η συλλογικότητα είναι συνυφασμένα και αμοιβαίως ενισχυόμενα
Παράγοντες αλλαγής	Ισχυρά πολιτικά λόμπι, ομάδες συμφερόντων και θεσμική κυβερνητική πολιτική.	Ποικιλόμορφες κοινότητες που δουλεύουν ως κατανεμημένα δίκτυα, με τις λύσεις να έρχονται από τα κάτω.

Κέντρο βάρους	Εμπορικές συναλλαγές και ανάπτυξη (ΑΕΠ) που επιτυγχάνεται μέσω ατομικών πρωτοβουλιών, καινοτομιών και επιχειρηματικότητα «αποδοτικότητας».	Χρηστική αξία, κοινός πλούτος, επάρκεια μέσω διαβίωσης, ισορροπημένη
Βασική ερώτηση	Τι μπορεί να πουληθεί και να αγοραστεί;	Τι χρειαζόμαστε/χρειαζόμαστε για να ζήσω/ζήσουμε;
Διακυβέρνηση		
Λήψη αποφάσεων	Ιεραρχική, από πάνω προς τα κάτω· εντολές και έλεγχος	Ομοφωνία
Κοινωνικές σχέσεις		
Σχέσεις εξουσίας	Συγκεντρωτισμός και μονοπώλια	Αποκέντρωση και συνεργασία
Ιδιοκτησιακές σχέσεις	Αποκλειστική ιδιωτική περιουσία: « Μπορώ να κάνω ότι θέλω σε αυτό που μου ανήκει».	Συλλογική χρήση: «Είμαι συνυπεύθυνος για ότι χρησιμοποιώ από κοινού με άλλους»
Πρόσβαση σε ανταγωνιστικούς πόρους (γη, νερό, δάση...)	Περιορισμένη πρόσβαση· κανόνες ορίζει ο ιδιοκτήτης.	Περιορισμένη πρόσβαση· τους κανόνες ορίζουν οι χρήστες.
Δικαιώματα χρήσης	Παρέχονται (ή όχι) από τον ιδιοκτήτη. Κέντρο βάρους: ατομικά δικαιώματα.	Συναποφασίζονται από τους συμπαραγωγούς χρήστες. Κέντρο βάρους: αμεροληψία, πρόσβαση για όλους
Κοινωνική πρακτική	Να κυριαρχεί σε βάρος των άλλων· επικρατεί ο ανταγωνισμός.	Συνδιαχείριση· επικρατεί η συνεργασία
Παραγωγή γνώσης		
	Η εταιρική κουλτούρα και οι εταιρικές αξίες ενσωματώνονται στην εκπαίδευση και την παραγωγή γνώσης	Η δικτύωση και η συνεργασία μεταξύ ομότιμων επιτρέπει την ποικιλομορφία των απόψεων.
	Η γνώση θεωρείται σπάνιο περιουσιακό στοιχείο προς πώληση και αγορά.	Η γνώση θεωρείται πόρος εν αφθονία και χρησιμοποιείται για τον κοινό καλό.
	Προστατευόμενες με ιδιωτικά	Ελεύθερες τεχνολογίες ανοιχτού

	δικαιώματα τεχνολογίες	ιδιοκτησίας κώδικα.
	Ευνοούνται η ειδικότητα και η εξειδίκευση (ή υπερεξειδίκευση).	Η γνώση υπόκειται σε κοινωνικό και δημοκρατικό έλεγχο.
Επιπτώσεις σε...		
Πόρους	Εξάντληση/εκμετάλλευση. Περίφραξη.	Προστασία/διατήρηση. Αναπαραγωγή και επέκταση.
Κοινωνία	Ατομική οικειοποίηση εναντίον συλλογικών συμφερόντων. Αποκλεισμός	«Η προσωπική μου εξέλιξη είναι προϋπόθεση για την ανάπτυξη των άλλων, και αντιστρόφως». Χειραφέτηση μέσω κοινωνικών σχέσεων.

Πίνακας 1. Ο πρωτότυπος πίνακας είναι της Silke Helfrich και εμφανίστηκε πρώτη φορά στο «The Wealth of the Commons: A World Beyond Market and State» (Levellers Press, 2012).

2.3. Οι θεωρητικές σχολές ανάλυσης των κοινών

Σε αυτή την ενότητα θα παρατεθούν κάποιες από τις βασικές σχολές σκέψης στο θεωρητικό πεδίο των κοινών. Έχουν γίνει δύο αξιοσημείωτες «χαρτογραφήσεις» του πεδίου από Έλληνες μελετητές του θέματος, τον Αλέξανδρο Κιουπκιολή και τον Χάρη Τσαβδάρου. Ο Κιουπκιολής (2019) θέτει τρεις βασικές σχολές: τη σχολή της Elinor Ostrom, που ουσιαστικά με το έργο της άνοιξε το πεδίο για την περαιτέρω ακαδημαϊκή έρευνα στο ζήτημα των κοινών, τη σχολή των αντικαπιταλιστικών (και των περισσότερο συνδεδεμένων με την πολιτική και τα κινήματα) κοινών και τέλος τη θεματική των ψηφιακών κοινών. Εδώ θα αναλυθούν η πρώτη και η δεύτερη κατηγορία, ενώ για τα ψηφιακά κοινά, λόγω της βαρύτητας τους στη συγκεκριμένη εργασία, θα υπάρχει ξεχωριστή ενότητα. Ο Τσαβδάρου (2016), ορίζει δύο βασικές κατηγορίες προσεγγίσεων απέναντι στα κοινά, τις «προσεγγίσεις υπέρ των περιφράξεων» και τις «προσεγγίσεις για τον κομμουνισμό των κοινών». Στην επόμενη ενότητα θα γίνει μια παρουσίαση των βασικών στοιχείων της κάθε προσέγγισης. Τα κοινά συνδέονται με τις περιφράξεις και αποτελούν δύο αλληλένδετες έννοιες που αντανακλούν τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς και υποδηλώνουν τη συμμετοχή ή την απαγόρευση των κοινωνιών-κοινοτήτων από την πρόσβαση, χρήση, ανάκτηση και διαχείριση των πόρων και μέσω παραγωγής (Τσαβδάρου, 2016).

2.4. Προσεγγίσεις υπέρ των περιφράξεων

Οι προσεγγίσεις υπέρ των περιφράξεων αντιλαμβάνονται τα κοινά ως «υλικούς» ή «άυλους» πόρους, με σκοπό την οικονομική εκμετάλλευσή τους. Είναι υπέρ της ιδιωτικοποίησης και της εμπορικής εκμετάλλευσής τους, είτε με κρατική διαχείριση, είτε με συλλογική.

Ο Τσαβδάρου (2016) διακρίνει αυτές τις προσεγγίσεις σε τρία είδη:

- Νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις
- Προσεγγίσεις της Κρατικής Ρύθμισης
- Προσεγγίσεις της Συλλογικής Δράσης

2.4.1. Νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις ή «η τραγωδία των κοινών»

Σε ένα σημαίνον άρθρο του 1968, με τίτλο «η τραγωδία των κοινών»¹, ο Garrett Hardin, έδωσε μια αρχική (που αργότερα αποδείχθηκε -και από τον ίδιο- λανθασμένη) ιδέα για τα κοινά (Hardin, 1968). Σε αυτό το άρθρο, έχει μνημονευτεί το παράδειγμα με το βοσκοτόπι, όπου ένας ορθολογικά σκεπτόμενος βοσκός, για να αυξήσει την παραγωγικότητα του, θα προσθέτει συνεχώς όλο και περισσότερα ζώα στο (κοινόχρηστο) βοσκοτόπι. Έτσι, πάνω σε αυτό το παράδειγμα, δομεί το επιχείρημα για την οριοθέτηση και την επιβολή κανόνων (συνεπώς περιφράξεων) στο συγκεκριμένο κοινό (στο παράδειγμά του είναι το βοσκοτόπι). Αυτό αποτελεί και τη «τραγωδία των κοινών» για τον Hardin, το πεπερασμένο των κοινών πόρων που χρειάζονται κάποια ρύθμιση ως προς τη χρήση τους. Για να ξεπεράσουμε λοιπόν τη τραγωδία, ο Hardin προτείνει «τον θεσμό της ιδιοκτησίας σε συνδυασμό με την έννομη τάξη» και πιο συγκεκριμένα:

«Πρέπει να παραδεχτούμε ότι το νομικό σύστημα της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και κληρονομικότητας δεν είναι δίκαιο, αλλά το στηρίζουμε διότι δεν έχουμε πειστεί προς το παρόν, ότι κάποιος έχει επινοήσει κάτι καλύτερο (...) Η αδικία είναι προτιμότερη από τη συνολική καταστροφή (...).» (Hardin, 1968, p. 1247)

¹ «Η τραγωδία των κοινών» (The tragedy of the commons) δημοσιεύθηκε το 1968 στο περιοδικό Science και αποτελεί μέχρι και σήμερα ένα από τα πιο σημαντικά έργα στο πεδίο, κυρίως γιατί άνοιξε τον διάλογο (και τον αντίλογο) για τη θεωρητική και ακαδημαϊκή ανάλυση των κοινών (Hardin, 1968).

Η θεωρία για την «τραγωδία των κοινών» συνδέεται και με το «θεώρημα του Coase»², που υποστηρίζει ότι η απόδοση δικαιωμάτων ιδιωτικής ιδιοκτησίας, θα βοηθήσει στη ρύθμιση της αγοράς (και χωρίς κρατική παρέμβαση), αφού τα εμπλεκόμενα μέρη θα διαπραγματεύονται μεταξύ τους τα προβλήματα ιδιοκτησίας.

Η κριτική που ασκείται στη θεωρία της «τραγωδίας των κοινών» αφορά το γεγονός, ότι αυτό με το οποίο καταπιάνεται ο Hardin στο άρθρο του, δεν είναι ακριβώς κοινό (Bollier, 2016). Το παράδειγμα του Hardin για το βοσκοτόπι, δεν έχει ούτε καθορισμένα όρια, ούτε κανόνες διαχείρισης και ούτε καν μια (μικρή ή μεγάλη) κοινότητα χρηστών.

2.4.2. Προσεγγίσεις της Κρατικής Ρύθμισης

Σε αυτή την προσέγγιση, το κράτος κάθε φορά, αποτελεί τον εγγυητή για τον τρόπο με τον οποίο θα γίνεται η εκμετάλλευση, η διαχείριση και αξιοποίηση των κοινών. Το επιχείρημα είναι ότι, η κρατική παρέμβαση μπορεί να αποτελέσει «ανάχωμα» απέναντι στη νεοφιλελεύθερη προσέγγιση και στην απόδοση δικαιωμάτων ατομικής ιδιοκτησίας. Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης προσέγγισης, ο Hardin επανατοποθετήθηκε ότι ο πιο «ταιριαστός» τίτλος για το άρθρο του θα ήταν «η τραγωδία των αδιαχειρίστων (ή μη ρυθμισμένων) κοινών».

Πιο συγκεκριμένα, η προσέγγιση αυτή, θεωρεί ότι μια κοινωνία ή κοινότητα δεν μπορεί να αυτορυθμιστεί και απαιτείται μια εξωτερική «δύναμη» με ισχυρές αρμοδιότητες (Τσαβδάρου, 2016). Με αυτή τη προσέγγιση τάσσονται σοσιαλιστές, κεϋνσιανοί αλλά και κάποιοι μαρξιστές ακαδημαϊκοί/μελετητές, όπως ο William Ophuls, ο David Ehrenfeld, ο Thomas Schelling και (σε κάποιες περιπτώσεις) ο David Harvey. Ο τελευταίος υποστηρίζει ότι θα πρέπει να υπάρχει ισχυρή κρατική παρέμβαση, η οποία θα απαγορεύει, μέσω κάποιων περιφράξεων, την ελεύθερη πρόσβαση σε ευαίσθητους περιβαλλοντικούς πόρους (Τσαβδάρου, 2016).

² Το θεώρημα του Coase αφορά κυρίως τη διαχείριση των (αρνητικών) εξωτερικοτήτων στην οικονομία (π.χ. ρύπανση) και προτείνει α) να έχουν οριστεί τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα στην εξωτερικότητα και β) να μην υπάρχουν κόστη συναλλαγών. Συνεπώς, στη διαπραγμάτευση των δυο πλευρών με τους παραπάνω όρους, θα υπάρχει η άριστη κατανομή πόρων.

2.4.3. Προσεγγίσεις της Συλλογικής Δράσης

Η συγκεκριμένη προσέγγιση έχει ως επίκεντρο το έργο της Elinor Ostrom. Σε γενικές γραμμές αυτή η σχολή σκέψης, είναι αντίθετη στην απόδοση ατομικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας καθώς και στον κρατικό έλεγχο των κοινών, υποστηρίζοντας ως λύση τη συλλογική/συμμετοχική οργάνωση.

Η Elinor Ostrom, εισήγαγε ένα νέο πεδίο διεπιστημονικής μελέτης των συστημάτων διαχείρισης πόρων κοινής δεξαμενής ή ΠΚΔ (common-pool resources). Οι ΠΚΔ αποτελούν «ένα φυσικό ή τεχνητό σύστημα πόρων το οποίο είναι αρκετά μεγάλο ώστε να καθίσταται δύσκολος ή δαπανηρός αποκλεισμός από τη χρήση του, από άτομα που πιθανόν θα αποκόμιζαν όφελος από τη χρήση του (Ostrom, 1990). Οι ΠΚΔ είναι σαν τα δημόσια αγαθά στο μέτρο που είναι δύσκολο να αποκλείσεις ανθρώπους από τη χρήση τους. Όμως μοιάζουν και με τα ανταγωνιστικά αγαθά καθώς λειτουργούν αφαιρετικά, δηλαδή η χρήση ενός ατόμου αφαιρεί από το αγαθό που είναι διαθέσιμο στους άλλους (Κιουπκιολής, 2019). Η έρευνα της Ostrom εστιάζει κυρίως στις μικρές κλίμακας ΠΚΔ, που βρίσκονται σε μια χώρα, εμπλέκοντας από 50 ως 15.000 άτομα.

Η Ostrom, στο βιβλίο-ορόσημο *Governing the Commons*, θέτει τις βασικές σχεδιαστικές αρχές που πρέπει να διέπουν το μοντέλο διαχείρισης πόρων της κοινής δεξαμενής. Οι σχεδιαστικές αρχές αφορούν (Ostrom, 1990):

- Καθορισμένα όρια των πόρων
- Εναρμόνιση των κανόνων για την κατανάλωση και τη διάθεση των πόρων, με τις τοπικές συνθήκες
- Διακανονισμοί συλλογικής απόφασης, ώστε τα άτομα που επηρεάζονται από τους κανόνες να συμμετέχουν στην τροποποίησή τους.
- Τα μέλη της κοινότητας να μπορούν να θέσουν τους δικούς τους κανόνες και θεσμούς
- Κλιμακούμενες κυρώσεις (βαθμονομημένο σύστημα)
- Μηχανισμοί επίλυσης συγκρούσεων
- Εμφωλιασμένα/ενσωματωμένα επίπεδα ή εγχειρήματα, για τους ΠΚΔ που είναι τμήματα μεγαλύτερων συστημάτων (πολυκεντρική διακυβέρνηση).

Οι αρχές αυτές, θεωρήθηκαν και από την Ostrom, όχι ως ένα αυστηρό προσχέδιο για ένα επιτυχημένο κοινό αλλά αποτελούν γενικές κατευθυντήριες, οι οποίες προσαρμόζονται ή διευρύνονται από ερευνητές και ακαδημαϊκούς που ασχολούνται με το ζήτημα των κοινών. Το έργο της Ostrom στο ερευνητικό/θεωρητικό πεδίο των κοινών, βραβεύθηκε με Νόμπελ Οικονομικών το 2009.

Η ανάλυση στο έργο της Ostrom όμως, περιορίζεται κυρίως στους φυσικούς, μη-άφθονους πόρους και δεν επεκτείνεται στα άλλα είδη κοινών. Επίσης δεν επιχειρείται προσέγγιση για τα κοινά σε μεγάλη κλίμακα (το έργο της περιορίζεται στις μικρές κοινότητες), συνεπώς είναι αδύνατο να τεθούν ζητήματα εξουσίας ή ηγεμονίας. Τέλος, μια ακόμα κριτική στις προσεγγίσεις συλλογικής δράσης, από τους Caffentzis και Federici (2014), αφορά στο ότι αυτή η σχολή σκέψης, τελικά βασίζεται στη κρατική θεσμική κατοχύρωση, χωρίς να αμφισβητεί τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Αναζητά έτσι μια ενδιάμεση πρόταση, αποσκοπώντας στη βελτίωση της εμπορευματικής αξιοποίησης των κοινών. Για τον σκοπό αυτό προτείνει εναλλακτικές μορφές ιδιωτικοποίησης-περίφραξης, οι οποίες προσεγγίζουν το περιεχόμενο και την έννοια των αντικοινών (anticommons) (Τσαβδάρογλου, 2016).

2.5. Προσεγγίσεις για τον κομμουνισμό των κοινών

Σε αυτό το ρεύμα σκέψης, ανήκουν κυρίως κάποιοι μελετητές και ακαδημαϊκοί, από τον αυτόνομο μαρξισμό, όπως ο George Caffentzis (Midnight Notes Collective), η Siliva Federici, ο Massimo De Angelis (The Commoner) και ο Nick Dyer-Witheford. Το έργο της συγκεκριμένης προσέγγισης, ασχολείται με όλο το φάσμα και εύρος των κοινών. Επίσης, η στόχευση τους αφορά τον ανταγωνισμό μεταξύ κοινών και κεφαλαίου, υποστηρίζοντας αντικαπιταλιστικές πολιτικές για τα κοινά (Κιουπκιολής, 2019).

Η συγκεκριμένη προσέγγιση αντιλαμβάνεται την έννοια των κοινών, (όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή) σε τρία συστατικά στοιχεία: Τους κοινούς πόρους, τις κοινότητες και τους κανόνες-σχέσεις. Το συγκεκριμένο αναλυτικό σχήμα, έχει χρησιμοποιηθεί από αρκετούς ακαδημαϊκούς (με κάποιες μικρές διαφοροποιήσεις) που μελέτησαν το αντικείμενο των κοινών.

Οι De Angelis και Stavrides (2011, pp. 5–6), αναφέρουν:

«Τα κοινά δεν είναι απλώς πόροι τους οποίους μοιραζόμαστε – για να αντιληφθούμε τα κοινά πρέπει να συμπεριλάβουμε τρία πράγματα την ίδια στιγμή. Πρώτα απ’ όλα, τα κοινά περιλαμβάνουν κάποιου είδους κοινούς πόρους (pooled resources), (κοινές δεξαμενές ή κοινές πηγές ή κοινά αποθέματα), οι οποίες γίνονται αντιληπτές ως μη εμπορικά (non-commodified) μέσα για την εκπλήρωση των αναγκών των ανθρώπων. Δεύτερον, τα κοινά οπωσδήποτε δημιουργούνται και διατηρούνται από κοινότητες (communities) - αυτός βέβαια είναι ένα πολύ προβληματικός όρος και θέμα αλλά, παρόλα αυτά, θα πρέπει να τον σκεφτούμε. Οι κοινότητες είναι σύνολα από commoners (κοινωνούς), οι οποίοι μοιράζονται αυτές τις πηγές, τους κοινούς πόρους, και καθορίζουν οι ίδιοι και για αυτούς τους κανόνες σύμφωνα με τους οποίους παρέχεται πρόσβαση και χρήση στους κοινούς πόρους. Οι κοινότητες, ωστόσο, δεν είναι απαραίτητο να δεσμεύονται χωρικά σε μια τοποθεσία, μπορούν να λειτουργούν και σε διατοπικές σφαίρες. Επίσης, δε θα πρέπει να γίνονται αντιληπτές ως ομοιογενείς στα πολιτιστικά και στα υλικά χαρακτηριστικά τους. Επιπρόσθετα σε αυτά τα δυο στοιχεία – τους κοινούς πόρους και τις κοινότητες- το τρίτο και πιο σημαντικό στοιχείο για να αντιληφθούμε τα κοινά είναι το ρήμα «to common» (κοινωνώ, μοιράζομαι). Πρόκειται για την κοινωνική διαδικασία η οποία δημιουργεί και αναπαράγει τα κοινά.»

Αντίστοιχα και ο Caffentzis (2008) αναφέρει ότι τα κοινά αποτελούν ταυτόχρονα, ένα σύνολο πόρων κοινής δεξαμενής, ένα σύνολο ανθρώπων που επιθυμούν πρόσβαση σε αυτούς τους πόρους (η κοινότητα) και τέλος ένα σύνολο κανόνων και διαδικασιών με τους οποίους τα μέλη της κοινότητας μπορούν να διαχειρίζονται τους πόρους.

Από το common στο commoning³

Το τρίτο στοιχείο του τριπτύχου, το commoning ή αλλιώς «κοινωνείν» αποτελεί το πιο σημαντικό για την εννοιολόγηση των κοινών. Αφορά τη διαδικασία με την οποία δημιουργούνται και αναπαράγονται τα κοινά. Η μετάβαση από το ουσιαστικό σε ρήμα (commoning) σημαίνει την αδιάρρηκτη σύνδεση των κοινών με την παραγωγή και αναπαραγωγή τους (από τον άνθρωπο).

Πιο συγκεκριμένα ο De Angelis (στο Τσαβδάρου 2016, pp. 198–199) αναφέρει:

«Η μετατροπή ενός ουσιαστικού (common) σε ρήμα (commoning) δεν είναι κάτι απλό και απαιτεί κάποια τόλμη. Ειδικά εάν δεν θέλουμε να επισκιάσουμε τη σημασία του ουσιαστικού, αλλά απλώς να το θεμελιώσουμε σε αυτό που σε τελική ανάλυση είναι η ροή της ζωής: δεν υπάρχουν κοινά χωρίς τις αδιάκοπες δραστηριότητες παραγωγής και αναπαραγωγής τους, της (ανα)παραγωγής από κοινού (commoning). Και όντως, στην από κοινού (ανα)παραγωγή οι κοινότητες των παραγωγών αποφασίζουν οι ίδιες τους κανόνες, τις αξίες και τη σημασία των πραγμάτων. (...) Το commoning αποτελεί τη συνθετική – συνδετική διαδικασία των κοινωνικών σχέσεων.»

Έτσι λοιπόν, το commoning ή «κοινωνείν», αποτελεί τις κοινωνικές πρακτικές και τους ρητούς ή άρρητους κανόνες, που βοηθούν μια κοινότητα να διαχειρίζεται έναν πόρο για συλλογικό όφελος. Οι μορφές του commoning διαφέρουν ανάλογα το κοινό, άρα δεν υπάρχει κάποιο σταθερό μοντέλο ή χρυσός κανόνας για τα κοινά, παρά μόνο πρότυπα και αρχές. Συνεπώς, τα κοινά πρέπει να κατανοηθούν τόσο ως πράξη όσο και ως θεωρία.

Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τον τρόπο ανάλυσης του συγκεκριμένου εννοιολογικού σχήματος, είναι ότι τα κοινά (με τον ορισμό που δίνουμε εδώ) δεν

³ Το ρήμα (και ο όρος) commoning (στα ελληνικά μπορεί να μεταφραστεί ως «κοινωνείν»), επανέρχεται στη σύγχρονη βιβλιογραφία από τον ιστορικό Peter Linebaugh, ο οποίος, στο βιβλίο του “*The Magna Carta Manifesto, Liberties and Commons for All*” (University of California Press, 2009), αναφέρεται στη διαδικασία του commoning, έχοντας ως αντικείμενο ανάλυσης τη Magna Carta, που εκδόθηκε το 1215, και βάση αυτής ορίστηκαν οι όροι με τους οποίους οι commoners (οι κοινοί - δηλαδή οι Αγγλοι χωρικοί) κατοχύρωσαν το δικαίωμα στη χρήση της γης. Η Magna Carta εκδόθηκε μετά από χρόνια ένοπλων συγκρούσεων μεταξύ των μοναρχών και των χωρικών στην Αγγλία του 13^{ου} αιώνα, από τον Βασιλιά Ιωάννη.

μπορούν να οριστούν, αν δεν υπάρχουν ταυτόχρονα, και σε πλήρη αλληλεπίδραση, τα τρία συστατικά στοιχεία του μοντέλου. Υπάρχει, δηλαδή, μια διαλεκτική σύνδεση και συσχέτιση αυτών των τριών μερών που σχηματίζουν το κοινό (common).

2.6. Ψηφιακά κοινά

Με την εξάπλωση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας (ΤΠΕ), του διαδικτύου και ουσιαστικά με τον ερχομό της λεγόμενης 3^{ης} αλλά και της 4^{ης} βιομηχανικής επανάστασης, ένα μεγάλο μέρος της προσοχής πάνω στη μελέτη των κοινών (και όχι μόνο) στράφηκε στον ψηφιακό χώρο. Αυτό συμβαίνει γιατί όλο και περισσότερες πτυχές της ανθρώπινης δραστηριότητας πραγματοποιούνται μέσω του διαδικτύου (εργασία, διασκέδαση, σχέσεις κτλ.).

Τα ψηφιακά κοινά αποτελούν μια κατηγορία κοινών, τα οποία υπάρχουν, δημιουργούνται, παράγονται και διακινούνται ελεύθερα στο διαδίκτυο από άτομα ή κοινότητες ατόμων. Στα ψηφιακά κοινά η διάκριση μεταξύ παραγωγών και χρηστών είναι ελάχιστη και αυτό γιατί οι πόροι παράγονται και καταναλώνονται από τους ίδιους τους χρήστες. Ο Yochai Benkler στο πολύ σημαντικό βιβλίο, *The Wealth of Networks* (σε μια παράφραση του *Wealth of Nations* του Adam Smith) αναφέρει για τα κοινά του διαδικτύου:

«Αυτό που βλέπουμε τώρα είναι η εμφάνιση των πιο αποτελεσματικών πρακτικών συλλογικής δράσης που είναι αποκεντρωμένες, αλλά δεν βασίζονται ούτε στο σύστημα τιμών ούτε σε τεχνοκρατικές δομές για τον συντονισμό τους.» (Benkler, 2006, p. 63)

Ένας αρκετά συνεκτικός ορισμός, που περιγράφει πολλά από τα χαρακτηριστικά των ψηφιακών κοινών δίνεται από τον Πετρίδη (2018, p. 84):

«Τα ψηφιακά κοινά, αποτελούν μορφές πληροφορίας που παράγονται από τα μέλη κοινοτήτων και δικτύων, διακρίνονται από ανοιχτή πρόσβαση, αποτελούν αντικείμενο συλλογικής διαχείρισης και κυκλοφορούν μέσω πρακτικών διαμοιρασμού βασισμένου εν πολλοίς, στις αρχές της αμοιβαιότητας.»

Μια κύρια διαφορά των ψηφιακών κοινών από τις υπόλοιπες κατηγορίες, είναι ότι δεν είναι εξαντλήσιμα και ανταγωνιστικά, συνεπώς η κατανάλωση τους από έναν άνθρωπο δεν τα κάνει λιγότερο διαθέσιμα σε άλλους (Benkler, 2006). Συνεπώς, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί κάποιος αποκλεισμός από τη χρήση αυτών των πόρων. Ταυτόχρονα, λόγω της φύσης τους (άυλα και διαρκώς προσβάσιμα), διαμορφώνουν νέες μορφές αυτοκυβέρνησης, διαφορετικές από αυτές που γνωρίζαμε, τις στενά δεμένες, ομοιογενείς κοινότητες της πρόσωπο με πρόσωπο αλληλεπίδρασης (Κιουπκιολής, 2019).

Μπορούμε σε αυτό το σημείο, να δείξουμε ότι τα ψηφιακά κοινά, δομούνται με το σύστημα των τριών στοιχείων (το τρίπτυχο της ενότητας 2.5). Τα ψηφιακά κοινά λοιπόν, αποτελούνται από τρία αδιάρρηκτα μεταξύ τους συστατικά, που σε αυτή την περίπτωση βρίσκονται στον (νοητό) χώρο του διαδικτύου. Αποτελούνται από τους κοινούς πόρους, οι οποίοι δημιουργούνται από τις εκάστοτε ομάδες ή κοινότητες, έχοντας κάποιους κανόνες και σχέσεις που διέπουν τη χρήση αυτών των πόρων.

Με βάση το παραπάνω τρίπτυχο, για τα ψηφιακά κοινά αυτή τη φορά, μπορούμε να παρατηρήσουμε τις απεριόριστες δυνατότητες και ευκαιρίες, στην ανταλλαγή και τη δημιουργία της πληροφορίας, της γνώσης και του πολιτισμού. Τα πεδία που προσφέρει το διαδίκτυο είναι απεριόριστα: η δημοσιογραφία των πολιτών, το ανοικτό λογισμικό, η Wikipedia, τα κοινωνικά δίκτυα, η ελεύθερη ακαδημαϊκή γνώση κ.α. (Bollier, 2008). Έχει γραφτεί χαρακτηριστικά ότι με αυτά τα μέσα, περνάμε από την «τραγωδία των κοινών» στην «κωμωδία των κοινών»⁴, όπου έχουμε όλο και περισσότερα κοινά και κοινότητες που τα δημιουργούν, χωρίς να υπάρχει ο φόβος του πεπερασμένου. Συνεπώς, όσο περισσότερο χρησιμοποιούνται, τόσο μεγαλύτερη αξία αποκτούν και τόσο πιο ωφέλιμα για το κοινωνικό σύνολο γίνονται (Κωστάκης, 2012).

⁴ Ο όρος έγινε γνωστός από το άρθρο της Carol Rose «The comedy of the commons: Custom, Commerce and Inherently Public Property» που δημοσιεύθηκε το 1986, στο The University of Chicago Law Review.

3. Ομότιμη Παραγωγή Βασισμένη στα Κοινά (Commons based Peer Production)

3.1. Ορισμοί και βασικά χαρακτηριστικά

Οι όροι «ομότιμη παραγωγή»⁵ (peer production ή Peer to Peer – P2P), «βασισμένη στα κοινά ομότιμη παραγωγή»⁶ (Commons Based Peer Production - CBPP) και οι θεωρητικές βάσεις τους, αναπτύχθηκαν αρχικά από τον Yochai Benkler, ο οποίος εστίασε στο έργο του, περισσότερο στους δεσμούς και τις σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων σε συμμετοχικά εγχειρήματα στην ψηφιακή σφαίρα του διαδικτύου. Στην εισαγωγή του «The Wealth of Networks» σκιαγραφεί το νέο πλαίσιο στο οποίο αναδύεται αυτός ο νέος τρόπος παραγωγής:

“Μια σειρά από αλλαγές στην τεχνολογία, στην οικονομική οργάνωση και τις κοινωνικές πρακτικές παραγωγής, έχει δημιουργήσει νέες ευκαιρίες στον τρόπο που ανταλλάσσεται η πληροφορία, η γνώση και ο πολιτισμός. Αυτές οι αλλαγές έχουν μεγεθύνει τον ρόλο της παραγωγής (έξω από το πλαίσιο της αγοράς και της ιδιοκτησίας) που προέρχεται τόσο από ατομικές όσο και από συλλογικές προσπάθειες σε ένα ευρύ φάσμα χαλαρών ή στενών συνεργασιών. Αυτές οι αναδυόμενες πρακτικές έχουν αξιοσημείωτη επιτυχία σε διαφορετικούς τομείς, όπως στην ανάπτυξη λογισμικού, στην ερευνητική δημοσιογραφία, στα διαδικτυακά παιχνίδια κ.α. Πρόκειται για την ανάδυση ενός νέου πληροφοριακού περιβάλλοντος, στο οποίο τα άτομα είναι ελεύθερα να έχουν πιο ενεργό ρόλο από ότι πιθανόν να είχαν στη βιομηχανία της πληροφορίας του 20^{ου} αιώνα. Αυτή η νέα μορφή ελευθερίας είναι πολλά υποσχόμενη ως προς τις ατομικές ελευθερίες, τη δημοκρατική συμμετοχή και την υιοθέτηση μιας κουλτούρας βασισμένης σε μια πιο κριτική και αναστοχαστική οπτική.» (Benkler, 2006, p. 2)

Ένας ορισμός της ομότιμης παραγωγής που συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά της δίνεται στην ανάλυση του Παζαΐτη (2015, p. 39):

⁵ Ο όρος αναφέρεται αρχικά στη δημοσίευση του Benkler, «Coase’s Penguin, or, Linux and The Nature of the Firm» (Benkler, 2002)

⁶ Ο ορισμός εμφανίζεται στο «The Wealth of Networks». (Benkler, 2006)

«Η ομότιμη παραγωγή είναι κατ' εξοχήν μια διεργασία συλλογής και ανταλλαγής πόρων μεταξύ ενός μεγάλου αριθμού ατόμων χωρίς προκαθορισμένη ιεραρχία και δομή. Έτσι, ως ομότιμη παραγωγή ορίζεται η συνεργασία αυτοοργανωμένων ομάδων ατόμων, τα οποία συμμετέχουν σε ισότιμη βάση (equal footing), με σκοπό την επίτευξη ενός κοινού στόχου. Στον ορισμό εντοπίζονται ήδη τα κεντρικά σημεία της ομότιμης παραγωγής, τα οποία αποτελούν και τις βασικές δυναμικές της: η ανοιχτή και αυτοπροσδιοριζόμενη συμμετοχή και η ισότιμη βάση. Είναι τα στοιχεία εκείνα που προσδίδουν στα ομότιμα εγχειρήματα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους όσον αφορά το δυναμικό περιεχόμενό τους και την κινητοποίηση μεγάλου εύρους της ανθρώπινης δημιουργικότητας».

Πιο αναλυτικά:

«Το επαναστατικό στοιχείο της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής είναι ότι τα μέσα και τα αποτελέσματά της, δεν αποτελούν αντικείμενα ιδιοκτησίας. Αντίθετα, διαμοιράζονται μεταξύ των συμμετεχόντων, στο πλαίσιο μιας θεσμικής δομής η οποία διαθέτει τους πόρους ισότιμα σε όλους. Ανήκουν δηλαδή στη σφαίρα αυτών που ονομάζονται κοινά (commons) ή αλλιώς δημόσια, ελεύθερα αγαθά (...) Ωστόσο, ένας νέος τύπος σχέσεων συνεργασίας και παραγωγής αναδεικνύει την προοπτική των κοινών πόρων στην παραγωγή αξίας ενώ παραμένουν στη σφαίρα των κοινών, μέσα από μια διεργασία η οποία τα προστατεύει και τα ανατροφοδοτεί. Γι' αυτό η βασισμένη στα κοινά ομότιμη παραγωγή αναφέρεται συχνά και ως ένας τύπος κοινωνικής παραγωγής.» (Παζαΐτης, 2015, p. 42).

Χρησιμοποιώντας τη θεωρία του Dyer-Witthford (2006), σχετικά με τη κυκλοφορία του κοινού, μπορούμε συμπερασματικά να καταλήξουμε ότι τα ψηφιακά κοινά προϋποθέτουν συλλογικότητες (τις P2P κοινότητες) εντός των οποίων θα πραγματοποιείται ο διαμοιρασμός τους, συλλογικότητες που θα συντονίζουν, θα οργανώνουν και θα σχεδιάζουν την όλη διαδικασία κίνησης και διαμοιρασμού μεταξύ τους, ελεύθερα, στο διαδίκτυο. Έτσι, η ομότιμη θεωρία, αποτελεί μια προσέγγιση που είναι στενά συνδεδεμένη με τα κοινωνικά και πολιτικά κινήματα, χωρίς η ίδια να αποτελεί ένα αυτόνομο πολιτικό χώρο/ιδεολογία. Δεν μπορούμε να πούμε πως αποτελεί μια απολύτως συνεκτική θεωρία (στη συνέχεια βέβαια θα αναφέρουμε κάποιες από τις

βασικές αρχές/θεωρίες για αυτή – αλλά σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν κάποιου είδους μανιφέστο) εντός κάποιου δομημένου πλαισίου (Χρυσόχοου, 2013).

Σε μια πιο τεχνική προσέγγιση, μπορούμε να εξηγήσουμε την ομότιμη παραγωγή (P2P), ως τη συναινετική σύνδεση μεταξύ των ομότιμων (peers) υπολογιστικών συστημάτων και την ανταλλαγή πληροφορίας μεταξύ τους. Σε ένα δίκτυο P2P, οι ομότιμοι χρήστες, είναι εξίσου «προνομιούχοι» και ισοδύναμοι συμμετέχοντες στις λειτουργίες/δυνατότητες του δικτύου. Το P2P είναι βασικά, η ομότιμη σχέση που επιτρέπει τους ανθρώπους να συνδέονται και να οργανώνονται σε δίκτυα, να συνεργάζονται, να παράγουν και να μοιράζονται. Η σύνδεση και η συνεργασία μεταξύ των χρηστών είναι συχνά χωρίς άδεια, που σημαίνει ότι δεν απαιτείται η σύμφωνη γνώμη του άλλου μέρους/χρήση. Το σύστημα P2P είναι, συνεπώς, ανοιχτό σε όλους που συνεισφέρουν σε αυτό. Το P2P επίσης, δεν αφορά μόνο τον ψηφιακό χώρο αλλά συνδέεται με το ρήμα/πράξη *commoning*, υπό την έννοια ότι περιγράφει την ικανότητα για συνεισφορά, στη δημιουργία, συντήρηση και διαμοιρασμό των κοινών πόρων (βλ. ενότητα 2.5.) (Bauwens, Kostakis and Pazaitis, 2019).

Ο Michael Bauwens, ιδρυτής του Peer-to-peer Foundation⁷ έθεσε τα χαρακτηριστικά που περιλαμβάνει η αλλαγή παραδείγματος προς το P2P (Bauwens, 2006):

1. Ένας νέος τρόπος παραγωγής. Τα συστήματα peer-to-peer παράγουν αξία μέσω της ελεύθερης συνεργασίας των παραγωγών οι οποίοι έχουν πρόσβαση στο καταναμημένο κεφάλαιο: αυτός ο τρόπος αποτελεί έναν «τρίτο δρόμο» διαφορετικό από την παραγωγή με σκοπό το κέρδος ή που βρίσκεται κάτω από κρατική ιδιοκτησία/διαχείριση. Το προϊόν δεν έχει ανταλλακτική αξία για την αγορά, αλλά αξία χρήσης για μια κοινότητα χρηστών.
2. Ένας νέος τρόπος διακυβέρνησης. Οι P2P διαδικασίες, διευθύνονται από την κοινότητα και όχι από την αγορά. Αυτό αποτελεί μια τρίτη μορφή διακυβέρνησης.
3. Ένας νέος τρόπος διανομής. Μέσω των δικτύων P2P, δημιουργείται αξία χρήσης, ελεύθερα προσπελάσιμη παγκοσμίως, μέσω νέων καθεστώτων κοινής ιδιοκτησίας. Αυτός είναι ο τρόπος διανομής τους ή «ομότιμη μορφή ιδιοκτησίας»: μια «τρίτη

⁷ <https://p2pfoundation.net>

μορφή ιδιοκτησίας», διαφορετική από την ατομική ή την κρατική μορφή ιδιοκτησίας.

Επίσης ο Benkler (στο Παζαΐτης, 2015, p. 42) διακρίνει τρεις βασικές αρχές που αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά των εγχειρημάτων P2P, αποτελώντας ταυτόχρονα και τους παράγοντες επιτυχίας τους:

- «Αρθρωτή δομή (modularity): Τα ομότιμα έργα αποτελούνται από πολλά μικρότερα, διακριτά συστατικά μέρη (modules), το καθένα από τα οποία μπορεί να παραχθεί αυτόνομα. Ο διαχωρισμός αυτός επιτρέπει πολλούς ανεξάρτητους συμμετέχοντες να εργάζονται με ασύγχρονο τρόπο, χωρίς να εξαρτάται η εργασία του ενός από την εργασία του άλλου.
- Διαφορετικός βαθμός ανάλυσης (granularity) των συστατικών μερών: Διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης των συστατικών μερών, και συνεπώς μεγαλύτερα και μικρότερα συστατικά μέρη, κινητοποιούν άτομα με μεγαλύτερα ή μικρότερα κίνητρα, αντίστοιχα, στο να συνεισφέρουν, ανάλογα με το ενδιαφέρον τους αλλά και τις ικανότητές τους. Έτσι, σε ένα ομότιμο έργο μπορεί να διακρίνει κανείς από μεγαλύτερα μέρη με ιδιαίτερες απαιτήσεις σε χρόνο και ικανότητες των συμμετεχόντων έως πολύ μικρά μέρη, η υλοποίηση των οποίων δεν απαιτεί περισσότερο από πέντε λεπτά ενασχόλησης κάποιου, ακόμη και στο πλαίσιο ενός καθημερινού ψυχαγωγικού «ξεφυλλίσματος» στο ίντερνετ (browsing).
- Χαμηλού κόστους ολοκλήρωση: Ως ολοκλήρωση (integration) εννοείται η ενσωμάτωση όλων των συστατικών μερών στο τελικό αποτέλεσμα. Στη διαδικασία της ολοκλήρωσης, εμπεριέχεται τόσο ο μηχανισμός της ενσωμάτωσης όλων των συνεισφορών σε ένα ολοκληρωμένο προϊόν όσο και ο ποιοτικός έλεγχος του κάθε συστατικού μέρους ξεχωριστά, αποφεύγοντας σφάλματα που προκύπτουν από τη λανθασμένη αντίληψη του κάθε συμμετέχοντα σχετικά με τις ικανότητές του, τους στόχους του έργου κ.λπ.»

Για την ύπαρξη των ομότιμων πρακτικών, απαιτούνται κάποιες προϋποθέσεις ως προς το θέμα των υποδομών. Ο Bauwens (2014) θέτει πέντε βασικές προϋποθέσεις. Η πρώτη προϋπόθεση αφορά την ύπαρξη τεχνολογικής υποδομής η οποία θα λειτουργεί με ομότιμες διαδικασίες ώστε να επιτρέπεται η κατανομημένη πρόσβαση στο «σταθερό»

κεφάλαιο. Αυτό αφορά τους υπολογιστές συνδεδεμένους στο διαδίκτυο, ως μια μορφή δικτύου ομότιμων. Η δεύτερη προϋπόθεση, αφορά στα εναλλακτικά συστήματα πληροφορίας και επικοινωνίας που επιτρέπουν την αυτόνομη επικοινωνία μεταξύ των ομότιμων. Η τρίτη προϋπόθεση, έχει να κάνει σχετικά με την ύπαρξη μιας υποδομής κάποιου λογισμικού ώστε είναι εφικτή μια αυτόνομη παγκόσμια συνεργασία μεταξύ των ατόμων/κοινοτήτων. Η τέταρτη προϋπόθεση, είναι μια νομική υποδομή, ώστε μπορεί να δημιουργηθεί αξία χρήσης και να υπάρξει προστασία από την ατομική ιδιοποίηση. Τέτοιες υποδομές αφορούν τις άδειες χρήσης (GNU General Public License – GPL, Open Source Initiative – OSI, Creative Commons). Η πέμπτη και τελευταία προϋπόθεση είναι πολιτιστική και συνδέεται με τη διάχυση της μαζικής νοημοσύνης και τις αλλαγές που συνδέονται με αυτή. Αφορά στον τρόπο γνώσης (επιστημολογία) και στα συστήματα αξιών και πως αυτά υπήρξαν κρίσιμοι παράγοντες στη δημιουργία του «συνεργατικού ατομικισμού» που είναι απαραίτητος για να συντηρηθούν οι ηθικές αξίες που καθιστούν εφικτά τα έργα της ομότιμης παραγωγής.

3.2. Ελεύθερο λογισμικό, λογισμικό ανοιχτού κώδικα και General Public License (GPL)

Ο πρώτος τύπος ψηφιακού κοινού αποτέλεσε το ελεύθερο λογισμικό. Η ιστορία του ελεύθερου λογισμικού, ξεκινάει από τον Richard Stallman, ο οποίος το 1983, ανακοίνωσε το GNU Project (GNU's Not Unix). Το ελεύθερο λογισμικό, μπορεί να είναι είτε δωρεάν είτε όχι, αλλά ο κώδικάς του είναι ανοιχτός και προσβάσιμος. Το ελεύθερο λογισμικό παρέχει στους χρήστες την ελευθερία να εκτελούν, να αντιγράφουν, να τροποποιούν και να βελτιώνουν το ελεύθερο λογισμικό, έχοντας τέσσερις βασικές ελευθερίες (*gnu.org*, 2017) :

- Την ελευθερία να εκτελείτε το πρόγραμμα, για οποιονδήποτε σκοπό (ελευθερία 0).
- Την ελευθερία να μελετάτε τον τρόπο λειτουργίας του προγράμματος και να το προσαρμόζετε στις ανάγκες σας (ελευθερία 1). Η πρόσβαση στον πηγαίο κώδικα είναι προϋπόθεση για να ισχύει κάτι τέτοιο.
- Την ελευθερία να αναδιανέμετε αντίγραφα του προγράμματος ώστε να βοηθάτε το συνάνθρωπο σας (ελευθερία 2).

- Την ελευθερία να βελτιώνετε το πρόγραμμα και να δημοσιεύετε τις βελτιώσεις που έχετε κάνει στο ευρύ κοινό, ώστε να επωφεληθεί ολόκληρη η κοινότητα (ελευθερία 3). Η πρόσβαση στον πηγαίο κώδικα είναι προϋπόθεση για να ισχύει κάτι τέτοιο.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά ενσωματώθηκαν στο λειτουργικό σύστημα ⁸ (Operating System) GNU, του οποίου η ανάπτυξη ξεκίνησε το 1984. Το 1985 ιδρύεται από τον Stallman το Ίδρυμα Ελεύθερου Λογισμικού (Free Software Foundation – FSF), με σκοπό τη διάδοση της ελευθερίας στη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών και να υποστηρίξει νομικά και πρακτικά τα δικαιώματα των χρηστών. Ο Stallman πίστευε ότι το λογισμικό που προστατεύεται από ιδιωτικά δικαιώματα ιδιοκτησίας, περιόριζε την ελευθερία του ατόμου στην πρόσβαση και επαναχρησιμοποίησή του και συνεπώς στη βελτίωση και αλλαγή του. Κάτι τέτοιο σύμφωνα με το σκεπτικό του Stallman κατέπνιγε και περιόριζε την ανθρώπινη δημιουργικότητα. Πάνω σε αυτή τη συλλογιστική, κατά κάποιο τρόπο, επινόησε, μια νομική καινοτομία, τη Γενική Άδεια Δημόσιας Χρήσης (General Public License – GPL) ή γνωστή και ως copyleft. Το 1989 ολοκληρώθηκε η πρώτη έκδοση της GPL, η οποία κατοχυρώνει τις ελευθερίες αυτές των χρηστών, ενώ η copyleft (σε αντίθεση με τη copyright, που κατοχυρώνει το δικαίωμα της πνευματικής ιδιοκτησίας) υποχρεώνει για τη διατήρηση αυτών των ελευθεριών σε όλα τα αντίτυπα. Οποιοδήποτε παράγωγο έργο/δημιουργία (μια τροποποιημένη έκδοση ενός λογισμικού) πρέπει επίσης να αδειοδοτείται και αυτό με GPL/copyleft, έτσι ώστε να γίνεται και αυτό διαμοιραζόμενο. Με αυτόν τον τρόπο, υπάρχει ένα αλυσιδωτό μοίρασμα λογισμικού (ως κοινό) που είναι νομικά προστατευμένο. Έτσι εξασφαλίζεται ότι το ελεύθερο λογισμικό παραμένει ελεύθερο (Παζαΐτης, 2015; Bollier, 2016).

⁸ Το Λογισμικό ανοιχτού κώδικα είναι το λογισμικό υπολογιστών που είναι διαθέσιμο σε μορφή *πηγαίου κώδικα*, για το οποίο ο πηγαίος κώδικας και ορισμένα άλλα δικαιώματα που διέπονται από πνευματικά δικαιώματα (Copyright) παρέχονται στο πλαίσιο μιας άδειας χρήσης που επιτρέπει στους χρήστες να μελετούν, αλλάζουν και βελτιώνουν λογισμικό. Οι όροι του Λογισμικού Ανοιχτού Κώδικα και του Ελεύθερου Λογισμικού είναι διαφορετικοί για το λογισμικό που έρχεται με ορισμένα δικαιώματα ή ελευθερίες για το χρήστη. Θα λέγαμε ότι περιγράφουν δύο διαφορετικές προσεγγίσεις για το ελεύθερο λογισμικό. Και οι δύο περιγράφουν ένα λογισμικό το οποίο είναι απαλλαγμένο από επαχθή περιορισμούς στις άδειες, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί, αντιγραφεί, μελετηθεί, τροποποιηθεί και αναδιανεμηθεί χωρίς περιορισμό. Πολλοί θεωρούν ότι το "Λογισμικό Ανοιχτού Κώδικα" είναι μια μεθοδολογία ανάπτυξης λογισμικού ενώ το "Ελεύθερο λογισμικό" είναι ένα κοινωνικό κίνημα. (GreekLUG.gr, n.d.)

Ο Bollier (2016, p. 161) αναφέρει:

«Το καταπληκτικό με την ιδέα της GPL είναι πως εξασφαλίζει ότι ένα κοινό λογισμικού με GPL θα παραμείνει για πάντα κοινό. Ο κώδικας που έχει δημιουργηθεί από μια δεδομένη ομάδα κοινωνιών θα παραμείνει στο κοινό και δεν μπορεί ποτέ να ιδιωτικοποιηθεί. Οι μελλοντικοί χρήστες μπορούν να πουλήσουν τον κώδικα (για παράδειγμα, υπάρχουν κάμποσοι που εκμεταλλεύονται εμπορικά τον ανοιχτό κώδικα του προγράμματος Linux), αλλά η ουσία της GPL είναι ότι κανείς δεν μπορεί να εμποδίσει νομικά την πρόσβαση στον κώδικα ή να αποτρέψει τη χρήση του.»

Τέλος, σύμφωνα με τον Παζαΐτη (2015, p. 40):

«Το ελεύθερο λογισμικό και η GPL αποτελούν σημαντικά σημεία στην ιστορία της ομότιμης παραγωγής, καθώς για πρώτη φορά κατοχυρώνεται νομικά η ανοιχτή, ευρεία συνεργασία πολλών ατόμων. Ομοίως, το αποτέλεσμα της συνεργασίας αυτής κατοχυρώνεται ως συλλογικό και ελεύθερο, με βάση τις ελευθερίες που κατοχυρώνει η GPL.»

Αντίστοιχα, και στο Λογισμικό ανοιχτού κώδικα υπάρχουν παρόμοιες λογικές. Η Πρωτοβουλία Ανοιχτού Κώδικα (Open Source Initiative – O.S.I) έχει θέσει τις εξής προϋποθέσεις για την ύπαρξη Λογισμικού Ανοιχτού Κώδικα (Webbink, 2004):

1. Καμία αμοιβή δικαιωμάτων εκμετάλλευσης ή άλλων δεν επιβάλλεται στην αναδιανομή του ανοιχτού κώδικα.
2. Διαθεσιμότητα του πηγαίου κώδικα.
3. Δικαίωμα να δημιουργηθούν τροποποιήσεις και παράγωγες εργασίες.
4. Μπορεί να απαιτείται οι τροποποιημένες εκδόσεις να διανέμονται ως η αρχική έκδοση συν οι τροποποιήσεις (διακριτά).
5. Καμία διάκριση ενάντια σε πρόσωπα ή ομάδες.
6. Καμία διάκριση ενάντια στα πεδία της προσπάθειας.
7. Όλα τα δικαιώματα που χορηγούνται πρέπει να διατηρούνται στις αναδιανεμημένες εκδόσεις.

8. Η άδεια εφαρμόζεται στο πρόγραμμα συνολικά, αλλά και σε κάθε ένα από τα συστατικά του.
9. Η άδεια δεν πρέπει να περιορίζει άλλο λογισμικό, επιτρέποντας κατά συνέπεια τη διανομή λογισμικού ανοιχτού κώδικα και κλειστού κώδικα μαζί.

Το ελεύθερο λογισμικό-λογισμικό ανοιχτού κώδικα (ΕΛ/ΛΑΚ) αποτελεί μια προσέγγιση για την ανάπτυξη εφαρμογών και λογισμικού, έχοντας στο κέντρο της τη συλλογική προσπάθεια ατόμων και κοινοτήτων, που συμβάλλουν για την επίτευξη ενός στόχου, είτε σε αυστηρές είτε σε χαλαρές δομές. Καμία συγκεκριμένη οντότητα (άτομο, εταιρεία, οργανισμός) δεν κατέχει το προϊόν, αντίθετα, το αποτέλεσμα προκύπτει από τη συνεργασία ομάδων προγραμματιστών.

Η διαφορά ανάμεσα στο ελεύθερο λογισμικό και το λογισμικό ανοιχτού κώδικα, έχει να κάνει ότι στο πρώτο δίνεται έμφαση στην αξία χρήσης και το κοινωνικό αγαθό που παράγεται από τη διάθεση του πηγαίου κώδικα και το δεύτερο εστιάζει κυρίως την οικονομική αξία του ανοιχτού λογισμικού και τη δυνατότητα για καλύτερο ποιοτικά λογισμικό (με την ενίσχυση του ανταγωνισμού και την παραγωγή καινοτομίας) (Τσιαβός και Καρούνος, 2016). Έχει επικρατήσει πάντως στην καθημερινή πρακτική να ταυτίζονται και να αναφέρονται ως ελεύθερο λογισμικό - λογισμικό ανοιχτού κώδικα (ΕΛ/ΛΑΚ).

3.3. Οι άδειες ψηφιακού περιεχομένου Creative Commons

Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 ο Lawrence Lessig, συνέστησε μια ομάδα από επιστήμονες, καλλιτέχνες, ακτιβιστές κ.α. (με το όνομα Copyright's Commons)⁹ με σκοπό να καταρτίσουν μια σειρά από έξι τυποποιημένες άδειες, οι οποίες θα χρησιμοποιούνται ως ετικέτες σε ψηφιακό περιεχόμενο ώστε να δηλώσει ότι το έργο του είναι διαθέσιμο για διαμοιρασμό και χρήση με τους συγκεκριμένους όρους που έθετε κάθε μια από αυτές τις άδειες Creative Commons (CC) (Bollier, 2008).

⁹ Στο βιβλίο, «Viral Spiral: How the Commoners Built a Digital Republic of Their Own», ο Bollier, σκιαγραφεί με πολύ μεγάλο ενδιαφέρον το κλίμα της εποχής σχετικά με το αντικείμενο της πνευματικής ιδιοκτησίας στον ψηφιακό χώρο (ήταν επίσης η περίοδος που μόλις είχε εμφανιστεί το Napster - πλατφόρμα για τον διαμοιρασμό μουσικής με P2P-) αλλά και τις διαφορετικές οπτικές και διαφωνίες για το πως θα έπρεπε να «κτιστεί» μια δομή που θα παρέχει πνευματικά δικαιώματα. Τελικά, αποφασίστηκε να δημιουργηθεί η μη κερδοσκοπική εταιρία Creative Commons θέτοντας ως στόχο «την επέκταση του όλο και συρρικνωμένου δημόσιου χώρου, την ενίσχυση των κοινωνικών αξιών της ανταλλαγής, της διαφάνειας και την προώθηση της γνώσης και της ατομικής δημιουργικότητας».

Τα Creative Commons (αλλά και η GPL), έχουν επιτρέψει στα ψηφιακά κοινά να εδραιωθούν ευρέως. Αυτό γιατί, αποτελούν ένα είδος νομικής υποδομής που προστατεύει τα κοινά από τις (ψηφιακές) περιφράξεις. Αυτές οι άδειες, έχουν ανοίξει επίσης τον δρόμο, προς την κοινοχρηστία και άλλων «πρωτογενών υλικών» του διαδικτύου, όπως βάσεις δεδομένων, επιστημονική γνώση, εκπαιδευτικό υλικό και κρατικά/δημόσια δεδομένα.

Ο Τσιανος (στο Τσιαβός και Καρούνος 2016, p. 132) αναφέρει σχετικά:

«Με τον όρο “Creative Commons” εννοούμε τόσο τον μη κερδοσκοπικό οργανισμό που έχει ως στόχο την επέκταση της πρόσβασης στο ανοιχτό περιεχόμενο/δεδομένα και στον ψηφιακό πολιτισμό εν γένει, όσο και το σύνολο των αδειών και εργαλείων που έχει κατά καιρούς εκδώσει για να επιτύχει τον σκοπό αυτό.»

Τα χαρακτηριστικά των αδειών Creative Commons είναι (‘Creative Commons Greece’, n.d.):

- Προσφέρονται δωρεάν μέσω διαδικτύου
- Δεν είναι αποκλειστικές.
- Επιτρέπουν την ανταλλαγή έργων μέσω διαδικτύου.
- Η χρήση τους δεν απαιτεί την πλήρη παραίτηση του δικαιούχου των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας από τα δικαιώματα που διαθέτει, καθώς οι τύποι αδειών ποικίλλουν.

Σε μια πιο αναλυτική προσέγγιση (Παπαδόπουλος, 2011):

«Το βασικό χαρακτηριστικό των αδειών Creative Commons είναι ότι είναι προσαρμόσιμες στις ανάγκες του δημιουργού. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει μια και μόνο άδεια που καλύπτει όλους του πιθανούς όρους αδειοδότησης, αλλά αντίθετα ο δημιουργός επιλέγει του όρους που θέλει να εφαρμόσει στο έργο του, εκ των οποίων προκύπτει και η τελική άδεια.

Επιπλέον οι άδειες CC δεν είναι αποκλειστικές, δηλαδή ο δημιουργός μπορεί να διαθέσει στο κοινό το έργο του σύμφωνα με τους όρους κάποιας άδειας Creative

Commons αλλά στη συνέχεια να προβεί σε μία ξεχωριστή, μη αποκλειστική σύμβαση εκμετάλλευσης με κάποιον τρίτο με σκοπό π.χ. την οικονομική εκμετάλλευσή του έργου. Τέλος οι άδειες CC , δεν ανακαλούνται, δηλαδή δε μπορεί ο δημιουργός να απαγορεύσει εκ των υστέρων σε κάποιον που πήρε το έργο του με άδεια Creative Commons να το χρησιμοποιεί σύμφωνα με τους όρους της άδειας, επιτρέπεται όμως να σταματήσει την περαιτέρω διανομή του έργου στο κοινό με άδεια CC, οποτεδήποτε θελήσει.»

Οι έξι άδειες Creative Commons, προκύπτουν από τον συνδυασμό τεσσάρων αδειοδοτικών στοιχείων (Τσιαβός και Καρούνος, 2016):

- **Αναφορά στον αρχικό δημιουργό (attribution):** Με τον όρο αυτό που είναι υποχρεωτικός για όλες τις άδειες Creative Commons, επιβάλλεται να γίνεται αναφορά στην πηγή του έργου, είτε αφορά τον δημιουργό είτε τον παραγωγό του.
- **Εμπορική χρήση:** Με αυτό τον όρο, το πρόσωπο που παρέχει το περιεχόμενο, καλείται να απαντήσει εάν επιθυμεί να διατίθεται το έργο του για εμπορικό σκοπό/χρήση.
- **Παράγωγα έργα:** Σε αυτή την επιλογή, δίνεται η δυνατότητα στον αδειοδότη, να επιλέξει εάν επιτρέπει να γίνονται αλλαγές στο έργο του και ύστερα να διατίθενται/αναπαράγονται.
- **Παρόμοια διανομή:** Σε αυτή την περίπτωση ο αδειοδότης επιλέγει αν επιτρέπεται η δημιουργία παραγώγων, υπό τον όρο η οποιαδήποτε χρήση του έργου να πραγματοποιείται με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή με την εφαρμογή της συγκεκριμένης άδειας.

-

3.3.1. Τύποι αδειών Creative Commons

Αναφορά Δημιουργού 4.0 (CC-BY)

Η συγκεκριμένη άδεια επιτρέπει στους πιθανούς χρήστες να αναδιανέμουν, να κάνουν διασκευές, να τροποποιούν και να δημιουργούν παράγωγα του έργου, ακόμη και με εμπορική χρήση, με την προϋπόθεση αναφέρουν ρητά το δημιουργό του πρωτοτύπου. Η χρήση της άδειας αυτής συνιστάται για τη μεγιστοποίηση της διάχυσης και της χρήσης του αδειοδοτούμενου υλικού.

Αναφορά Δημιουργού – Παρόμοια Διανομή 4.0 (CC-BY-SA)

Η εν λόγω άδεια επιτρέπει στο κοινό να κάνει διασκευές, να τροποποιεί και να δημιουργεί παράγωγα του έργου, υπό την προϋπόθεση να γίνεται αναφορά στο δημιουργό και η αναδιάθεση να πραγματοποιείται υπό τους ίδιους ακριβώς όρους. Όλα τα νέα έργα που θα βασίζονται στο πρωτότυπο θα διανέμονται υπό τους όρους της αρχικής άδειας, επομένως, στα παράγωγα έργα θα επιτρέπεται, για παράδειγμα, η εμπορική χρήση. Ένα καλό παράδειγμα χρήσης της συγκεκριμένης άδειας είναι η Wikipedia και κατά συνέπεια, συνιστάται για όλα τα παρόμοια έργα.

Αναφορά Δημιουργού – Μη Εμπορική Χρήση 4.0 (CC-BY-NC)

Αυτή η άδεια επιτρέπει στους άλλους να κάνουν διασκευές, να τροποποιούν και να δημιουργούν παράγωγα του δικού σας έργα, αλλά χωρίς εμπορική χρήση. Αν και τα νέα τους έργα πρέπει να σας αναγνωρίζουν και να παραμένουν μη-εμπορικά, δεν οφείλουν να τα αδειοδοτούν με τους ίδιους όρους.

Αναφορά Δημιουργού – Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 (CC-BY-ND)

Η συγκεκριμένη άδεια απαγορεύει τη δημιουργία νέων έργων με βάση το πρωτότυπο, αλλά επιτρέπει την αναδιανομή του αρχικού έργου, ακόμη και για εμπορικούς σκοπούς, υπό την προϋπόθεση να γίνεται αναφορά στο δημιουργό.

Αναφορά Δημιουργού – Μη Εμπορική Χρήση – Παρόμοια Διανομή 4.0 (CC-BY-NC-SA)

Η εν λόγω άδεια επιτρέπει στους χρήστες να κάνουν διασκευές, να τροποποιούν και να δημιουργούν παράγωγα του έργου, χωρίς να τα διαθέτουν για εμπορικούς σκοπούς, υπό την προϋπόθεση γίνεται αναφορά στο δημιουργό και να αναδιαθέτουν το έργο με τους ίδιους ακριβώς όρους.

Αναφορά Δημιουργού – Μη Εμπορική Χρήση – Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 (CC BY-NC-ND)

Η συγκεκριμένη άδεια είναι η πιο περιοριστική, ως προς τα δικαιώματα του χρήστη, σε σχέση με τις υπόλοιπες κύριες άδειες. Επιτρέποντας στο κοινό να έχει πρόσβαση στο έργο και να το διανέμει εφόσον γίνει αναφορά στο δημιουργό, ωστόσο, απαγορεύει οποιαδήποτε τροποποίηση ή αναδιανομή για εμπορικούς σκοπούς.

Άδεια κοινού κτήματος (CC0)

Η συγκεκριμένη άδεια παρέχει στο κοινό μεγάλο περιθώριο ελευθερίας ως προς τη χρήση του έργου. Το έργο διατίθεται από το δημιουργό με σκοπό να αποτελέσει κοινό κτήμα της ανθρωπότητας. Επί της ουσίας, το μόνο δικαίωμα που διατηρεί ο δημιουργός είναι εκείνο της πατρότητας του έργου, που παραμένει απαράγραπτο.

3.4. Η περίπτωση του Wiki

Η περίπτωση του Wiki, με το πιο γνωστό της «παρακλάδι» της Wikipedia, θα εξεταστεί γιατί αποτελεί μια μελέτη περίπτωσης που συγκλίνουν όλες οι θεωρητικές και πρακτικές εφαρμογές που αναλύθηκαν πιο πάνω. Πιο συγκεκριμένα, η Wikipedia, σε αδρές γραμμές, αποτελεί ένα σημείο συνάντησης, των ψηφιακών κοινωνιών, του ελεύθερου λογισμικού - λογισμικού ανοιχτού κώδικα(ΕΛ/ΛΑΚ), των ανοικτών αδειών και της ομότιμης παραγωγής.

Η Wikipedia, συμβαδίζει με τη θεώρηση για τα τρία συστατικά στοιχεία των κοινωνιών. Τους κοινούς πόρους, τις κοινότητες και τις σχέσεις που τις διέπουν. Πιο συγκεκριμένα, τα κοινά, είναι της κατηγορίας των ψηφιακών κοινωνιών (αφού όλο το περιεχόμενο της βρίσκεται διαδικτυακά) και αφορούν τα άρθρα ή τις καταχωρίσεις που πραγματοποιούνται. Οι κοινότητες, είναι οι χρήστες οι οποίοι συνεισφέρουν με νέα γνώση, με έλεγχο της ήδη υπάρχουσας πληροφορίας ή με οποιοδήποτε άλλο τρόπο. Τέλος, υπάρχουν οι σχέσεις που διέπουν την κοινότητα (περιορισμοί, προστασία περιεχομένου, βασικές ιεραρχικές δομές).

Η Wikipedia, είναι μια ελεύθερη και ανοιχτή, ως προς την πρόσβαση και το περιεχόμενο εγκυκλοπαίδεια. Η Wikipedia ξεκίνησε ως ένα side project της Nupedia (προκάτοχο της Wikipedia) το 2001, από τον Jimmy Wales και τον Larry Sanger. Το σύνολο του περιεχομένου είναι διαθέσιμο υπό έναν συνδυασμό των αδειών Creative Commons Attribution – ShareAlike 3.0 (CC BY-SA) και της GNU Free Documentation License (GFDL). Αυτό σημαίνει, ότι το περιεχόμενό της υποστηρίζει τις ίδιες ελευθερίες που υποστηρίζει το ελεύθερο λογισμικό υπό την GPL, τις ελευθερίες δηλαδή στη χρήση, αντιγραφή, τροποποίηση και διάδοση του περιεχομένου, με την προϋπόθεση ότι τα αντίτυπα διατίθενται υπό τους ίδιους όρους, κατά τη ρήτρα copyleft (Παζαΐτης, 2015).

Σύμφωνα με τον Παζαΐτη (2015, pp. 44–45):

«Εύκολα εντοπίζονται τα χαρακτηριστικά που καθιστούν τη Wikipedia έργο βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής. Η παραγωγή του περιεχομένου στηρίζεται στην ανοικτή και μεγάλης κλίμακας συμμετοχή ατόμων, ενώ τα άτομα καθορίζουν τα ίδια το επίπεδο συμμετοχής τους. Αντίστοιχα, το περιεχόμενό της μπορεί να αναλυθεί σε πολλά συστατικά μέρη, μικρότερα ή μεγαλύτερα ανάλογα με το επίπεδο συνεισφοράς. Επίσης, η χρήση του εργαλείου wiki και μιας σειράς απλών κανόνων επιτρέπουν την επικύρωση του περιεχομένου και τη χαμηλού κόστους ολοκλήρωσή του. Όσον αφορά τη σχέση των συμμετεχόντων με τα μέσα και τα αποτελέσματα της παραγωγής, αυτά μπορούν εύκολα να γίνουν αντιληπτά ως κοινά. Το λογισμικό wiki είναι ανοιχτού κώδικα, η πρόσβαση στο σύνολο του περιεχομένου ελεύθερη και ανεμπόδιστη, ενώ το σύνολο του περιεχομένου είναι κατοχυρωμένο ως ελεύθερο υπό τις άδειες CC BY-SA και GFDL. Κατ' αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζεται ότι η ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια Wikipedia παραμένει ελεύθερη, με την έννοια του σεβασμού των βασικών ελευθεριών των χρηστών της. Αντίστοιχα, το περιεχόμενο αποτελεί τη βάση για περαιτέρω ανάπτυξη των γνωσιακών κοινών που φιλοξενεί η Wikipedia.»

Συνεπώς, λόγω των χαρακτηριστικών της, όσον αφορά τη διαφάνεια και τη συλλογική τροποποίηση, αλλά και λόγω του γεγονότος ότι είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τις κοινότητες και τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των συμμετεχόντων, η Wikipedia μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα πλαίσιο βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής (Γαβριηλίδου, 2013).

3.5. Επιπλέον παραδείγματα

Πλέον, ένα πλήθος εγχειρημάτων βασίζεται σε πρακτικές ομότιμης παραγωγής. Ενδεικτικά ο browser Mozilla, η πλατφόρμα διαχείρισης περιεχομένου WordPress, οι χάρτες OpenStreetMap, και το Arduino. Επίσης, το Facebook, η πλατφόρμα AirBnB και το Bitcoin είναι ακόμη κάποια γνωστά παραδείγματα που χρησιμοποιούν κοινωνικο-τεχνολογικές υποδομές, αλλά δίνοντας περισσότερη έμφαση στην εκμετάλλευση των (κοινών) πόρων που συμμετέχουν στην διαδικασία παραγωγής. Οι

Bauwens και Pantazis (2018) χαρακτηρίζουν αυτόν τον τύπο χρήσης της ομότιμης παραγωγής ως «εξορυκτικό»¹⁰ που έχει στόχο την απόσπαση της δημιουργικότητας, της πληροφορίας και της αλληλεπίδρασης των χρηστών σε αυτές τις κοινότητες.

4. Η ομότιμη παραγωγή στην ψηφιακή διακυβέρνηση

4.1. Ψηφιακή διακυβέρνηση

Η ψηφιακή διακυβέρνηση, είναι η διαδικασία ψηφιοποίησης των εργασιών και δραστηριοτήτων του δημοσίου τομέα, της αναδιάρθρωσης των διαδικασιών, της αναδιοργάνωσης της πληροφορίας και της γνώσης και του επανακαθορισμού της σχέσης πολιτών – κράτους, υπό το πρίσμα της ψηφιακής μεταρρύθμισης (Pettrakaki, 2018).

Το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας και της έρευνας γύρω από την ψηφιακή (ή ηλεκτρονική) διακυβέρνηση, έχει ασχοληθεί, κυρίως, με τη μελέτη της χρήσης των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας, σαν έναν τρόπο για την αύξηση της αποτελεσματικότητας και της παραγωγικότητας του δημοσίου τομέα και την ταυτόχρονη βελτίωση της εσωτερικής λειτουργίας του (Cordella and Hesse, 2015). Σύμφωνα με τον Kallinikos (2005), αυτή η οπτική της τεχνολογίας, συνιστά απόρροια μιας πολύ συγκεκριμένης οπτικής σκοπιάς, που εξετάζει κυρίως το λειτουργικό-τεχνικό σκέλος¹¹ και τον αντίκτυπο που έχει στην παραγωγικότητα των οργανισμών που τη χρησιμοποιούν. Παρ' ότι η συζήτηση και η επιχειρηματολογία, σε αυτό το μήκος κύματος, είναι χρήσιμη για την κατανόηση της εξέλιξης ενός οργανισμού, σχετικά με τη χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας, αποτυγχάνει να εξηγήσει την οργανωσιακή, πολιτική και διοικητική δυναμική που υπάρχει πίσω από κάθε προσπάθεια ψηφιακής μεταρρύθμισης. Αυτό, κατά μια έννοια, υποβαθμίζει τη σημασία των διαφόρων αλληλεπιδράσεων και διαπραγματεύσεων (μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων μερών) που πραγματοποιούνται πριν τη λήψη κάποιας απόφασης για μια οργανωσιακή ή θεσμική αλλαγή με την υιοθέτηση νέων τεχνολογιών (Bovens and Zouridis, 2002). Σύμφωνα με τον Latour (1990) η τεχνολογία, αποτελεί ένα αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής οργάνωσης και σύμφωνα με τον Winner (1980)

¹⁰ Ο όρος που χρησιμοποιείται είναι extractive.

¹¹ Αυτή η θεώρηση ονομάζεται ινστρουμενταλισμός ή εργαλειοκρατία. Αποτελεί ρεύμα της φιλοσοφίας της επιστήμης και θεωρεί ότι το σημαντικότερο σε μια ιδέα ή τεχνολογία, είναι η αξία που έχει ως όργανο/εργαλείο.

αποτελεί μια πολιτική οντότητα και έτσι αναπόφευκτα εντάσσεται στο πεδίο της άσκησης εξουσίας.

Κάνοντας μια πρώτη, γενική, επισκόπηση στο ζήτημα και χρησιμοποιώντας έναν από τους πιο απλούς και διαδεδομένους τύπους θα δούμε από την πρώτη ανάγνωση το ζήτημα των εμπλεκόμενων μερών (stakeholders). Το πρώτο εμπλεκόμενο μέρος είναι η ίδια η κυβέρνηση και οι διάφοροι οργανισμοί οντότητες του κράτους (Government to Government – G2G). Επίσης, εμπλεκόμενα μέρη αποτελούν οι πολίτες, που συνήθως είναι οι αποδέκτες των ψηφιακών υπηρεσιών (Government to Citizen – G2C), οι εργαζόμενοι (Government to Employee – G2E) που θα αναπτύξουν και θα υλοποιήσουν τις πολιτικές ψηφιακής διακυβέρνησης και τέλος επιχειρήσεις (Government to Business – G2B) (Coursey and Norris, 2008).

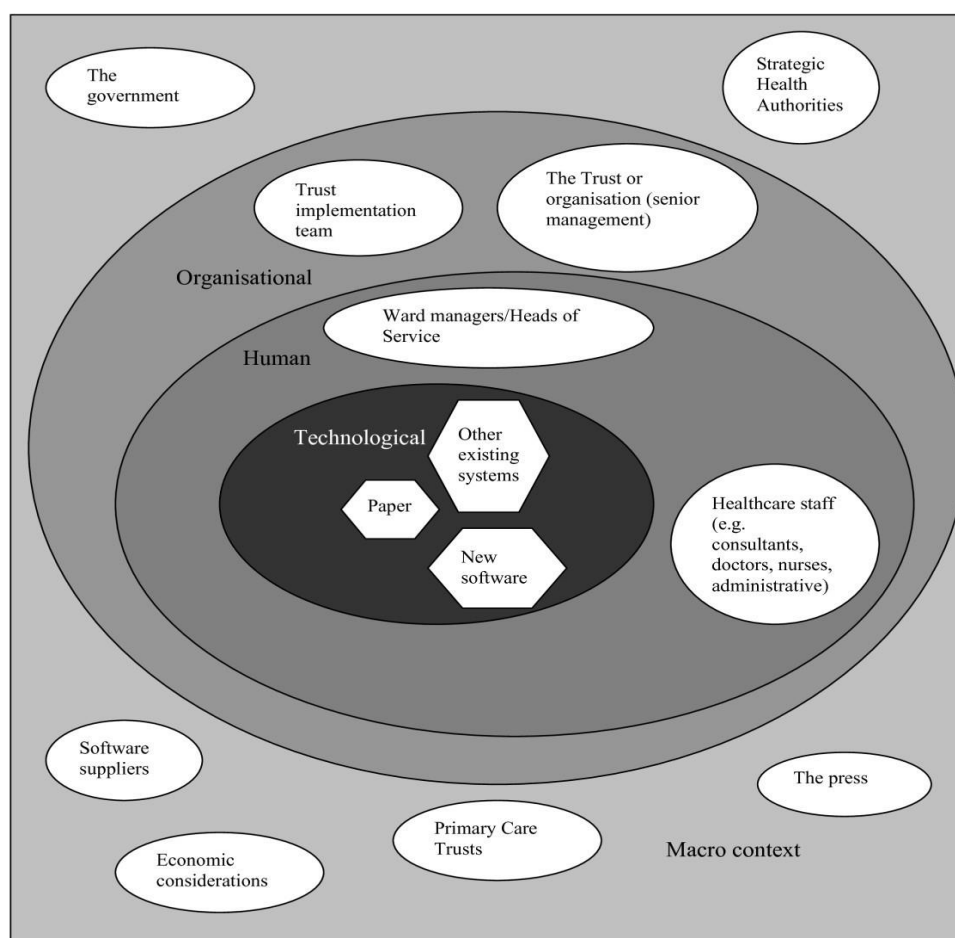
Ακόμα και σε αυτό το απλό μοντέλο ανάλυσης, μπορούμε να διακρίνουμε σχέσεις και δίκτυα που συνδέουν τους δρώντες/actors μεταξύ τους. Βέβαια, για το συγκεκριμένο ζήτημα, των έργων/project ψηφιακής διακυβέρνησης, θα χρειαζόταν μια μεγαλύτερη εξειδίκευση του πιο πάνω μοντέλου, στο ποιες σχέσεις δημιουργούνται και ποιοι δρώντες συμμετέχουν (π.χ. εταιρίες πληροφορικής, συμφέροντα των εταιριών αυτών, ικανότητα εργαζομένων να υλοποιήσουν μια απόφαση κ.α.).

Είναι αναγκαίο λοιπόν, για την ένταξη των εγχειρημάτων της ομότιμης παραγωγής στην ψηφιακή διακυβέρνηση, να δείξουμε ότι δεν αποτελεί ένα κλειστό, αυστηρά τεχνικό σύστημα, αλλά αντιθέτως, αποτελεί μια δυναμική διαδικασία που περιλαμβάνει κοινότητες, συμφέροντα, σχέσεις, πολιτικές και εν γένει συνδέεται με το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο (context). Μόνο εάν εκλάβουμε με αυτή τη δυναμική προσέγγιση την ψηφιακή διακυβέρνηση, θα θεωρηθεί ικανή η ένταξη και η συμμετοχή -στις διαδικασίες λήψης απόφασης και παραγωγής αποτελεσμάτων- των κοινοτήτων ομότιμης παραγωγής.

Για τη μελέτη των αλληλεπιδράσεων και των σχέσεων που αναφέρθηκαν πιο πάνω, θα βασίσουμε το θεωρητικό πλαίσιο και την ανάλυση μας, στη θεωρία δρόντων-δικτύου (Actor Network Theory - ANT), σύμφωνα με την οποία, μπορούμε να θεωρήσουμε τα έργα/project ψηφιακής διακυβέρνησης, ως μια εξελικτική διαδικασία αλλαγής και μετάβασης, που διαμορφώνεται από το αποτέλεσμα των αλληλεξαρτήσεων μεταξύ των

τεχνολογικών, θεσμικών/πολιτικών, οργανωσιακών και κοινωνικών παραγόντων (βλ. Εικόνα 1).

Άρα, οι προσπάθειες στο πεδίο της ψηφιακής διακυβέρνησης, είναι συνυφασμένες με όλους τους εμπλεκόμενους παράγοντες (δράστες - actors), όπως η τεχνολογία, οι χρήστες και οι κοινωνικοπολιτικές αλλαγές. Συνεπώς, νοηματοδοτούμε, με τη χρήση της Actor Network Theory, το πεδίο της ψηφιακής διακυβέρνησης, ως μια διαδικασία κίνησης και αλλαγών/μεταβολών και όχι ως μια προκαθορισμένη πορεία που στοχεύει σε κάποιο αποτέλεσμα (τον ψηφιακό μετασχηματισμό) με ντετερμινιστικούς όρους.

Εικόνα 1. Ένα παράδειγμα χρήσης της Actor Network Theory, στη χρήση ενός συστήματος ψηφιακής διακυβέρνησης στον τομέα της υγείας (Cresswell, Worth and Sheikh, 2010)

4.2. Actor Network Theory και ψηφιακή διακυβέρνηση

Η Actor Network Theory (ANT) ή αλλιώς θεωρία δρώντων δικτύων, αποτελεί ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο, που μελετά τις επιστημονικές και τεχνολογικές μεταβάσεις. Ως εκ τούτου, συμπεριλαμβάνει όλους τους (ετερογενείς) δρώντες και

παράγοντες που εμπλέκονται σε επιστημονικές και τεχνολογικές δραστηριότητες, από τους ερευνητές και των εξοπλισμό τους, μέχρι τους πολιτικούς, τους επενδυτές, την κοινωνία και τα κοινωνικά κινήματα που, με κάποιο τρόπο, εμπλέκονται σε τεχνολογικά εγχειρήματα (Fornazin and Joia, 2016). Από τη δεκαετία του 1990 και κυρίως του 2000, έχουν γίνει αρκετές σοβαρές μελέτες και έρευνες σε ζητήματα ψηφιακής διακυβέρνησης (Priyatma, 2013) με τη χρήση του θεωρητικού μοντέλου ANT, όπως σε θέματα συστημάτων φορολογίας (Heeks and Stanforth, 2007; Hardy and Williams, 2008), υγείας (Greenhalgh and Stones, 2010) και ψηφιακής ένταξης/συμπερίληψης (Díaz Andrade and Urquhart, 2010).

Η Actor Network Theory (ANT), εμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970, στο πλαίσιο του επιστημονικού πεδίου STS (Science Technology Society ή Science and Technology Studies) από τους Michel Callon, Bruno Latour¹² και John Law. Η θεωρία διαμορφώθηκε από τους Callon και Latour (1981), όπου χρησιμοποίησαν τις έννοιες των εγγραφών (inscriptions) και των μαύρων κουτιών (black boxes)¹³ για να περιγράψουν τις σχέσεις μεταξύ ετερογενών παραγόντων/δρώντων. Η θεώρηση των δύο επιστημόνων είναι ότι τα διαδοχικά black boxes που δημιουργούνται στην επιστήμη/τεχνολογία, διαμορφώνουν την κοινωνική δομή, αμφισβητώντας έτσι την ύπαρξη μιας υποκείμενης κοινωνικής δυναμικής (Latour, 2007, στο Αλεξάκης, 2016).

Σύμφωνα με την ANT λοιπόν, η τεχνολογία, δεν εξελίσσεται κάτω από μια συγκεκριμένη επιστημονική λογική τεχνολογικού ντετερμινισμού¹⁴. Αντιθέτως, οι τεχνολογίες αντικατοπτρίζουν την κοινωνία (Bijker and Law, 1992), καθώς συνεχώς διαμορφώνονται και ανασχηματίζονται από την αλληλεπίδραση ετερογενών δυνάμεων, εντός των δικτύων. Τα δίκτυα είναι ταυτόχρονα ένας δρών που η δραστηριότητα του είναι να δικτυώνει ετερογενή στοιχεία και ένα δίκτυο που είναι ικανό να μετασχηματίζει το περιεχόμενό του.

¹² Latour, B. and Woolgar, S. (1979) *Laboratory life: the construction of scientific facts*. Princeton, N.J: Princeton University Press.

¹³ Για να γίνει κατανοητός ο όρος πρέπει να αναλυθεί η θεωρία του Latour για το σημείο εκκίνησης που πρέπει να εξετάζουμε την επιστήμη τεχνολογία. Ο Latour διακρίνει την ready-made science (ολοκληρωμένη επιστήμη), στην οποία η γνώση έχει ήδη παραχθεί και είναι παγιωμένη, άρα αποτελεί ένα μαύρο κουτί και την science in the making (επιστήμη εν τω γίνεσθαι), όπου η επιστήμη βρίσκεται στη διαδικασία παραγωγής της.

¹⁴ Ο όρος «Τεχνολογικός Ντετερμινισμός», αφορά την αυτονομία της τεχνολογίας και τον προκαθορισμένο τρόπο εξέλιξής. Στο πλαίσιο αυτό η τεχνολογία γίνεται κινητήριος δύναμη της ιστορίας και μέσο βιομηχανοποίησης και κοινωνικής αλλαγής. (Smith and Marx, 1994)

Το αναλυτικό πλαίσιο της ANT, προσφέρει τόσο το θεωρητικό όσο και το μεθοδολογικό υπόβαθρο για τη μελέτη των έργων/project στην ψηφιακή διακυβέρνηση ως διαδικασίες μεταρρύθμισης. Μπορούμε να μελετήσουμε δηλαδή την ψηφιακή διακυβέρνηση, ως ένα φαινόμενο που ταυτόχρονα προέρχεται από και επηρεάζει τις σχέσεις των διαφορετικών παραγόντων (actors), που συμμετέχουν σε αυτό το δίκτυο σχέσεων. Η χρήση της ANT, γίνεται για να επισημάνουμε τη φύση της ψηφιακής διακυβέρνησης, ως ένα δίκτυο δρώντων, που διαμορφώνουν δυναμικά την πορεία της. Σύμφωνα με τον Law (1992), η κοινωνική οργάνωση, οι θεσμοί, τα άτομα αλλά και η τεχνολογία, είναι αποτελέσματα που δημιουργούνται σε δίκτυα διαφορετικής δομής και σύστασης, που αλλάζουν στο πέρασμα του χρόνου, ως αποτέλεσμα των σχέσεων μεταξύ των συμμετεχόντων/δρώντων. Έτσι και στο πλαίσιο της ψηφιακής διακυβέρνησης, ο τρόπος διαμόρφωσης των έργων, των εγχειρημάτων και των μεταρρυθμίσεων προς την ψηφιακή μετάβαση, δεν έχουν κάποιο γραμμικό αποτέλεσμα, αλλά είναι αποτέλεσμα διαμόρφωσης των σχέσεων στα δίκτυα που δημιουργούνται.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντική η ανάπτυξη ενός δεύτερου μεθοδολογικού εργαλείου από το επιστημονικό πεδίο του STS, της θεωρίας της Κοινωνικής Κατασκευής της Τεχνολογίας (Social Construction of Technology - SCOT). Αν και έχει αρκετές δομικές διαφορές με την ANT, παρ' όλα αυτά είναι αρκετά χρήσιμο, στο πεδίο της μελέτης της αμοιβαίας διαμόρφωσης κοινωνίας/τεχνολογίας. Βάση της ανάλυσης αυτής, καθίσταται σημαντική η αναζήτηση και η μελέτη όχι της ίδιας της τεχνολογίας, αλλά το πώς αναπτύχθηκε μέσα από τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις (Bijker, 2010). Η κοινωνική κατασκευασιοκρατία εντάσσει την τεχνολογία μέσα στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον και εστιάζει στην τεχνολογική αντιπαράθεση όχι με όρους τεχνολογικής υπεροχής (ή αποτελεσματικότητας) αλλά με κοινωνικούς/ιστορικούς όρους (Τύμπας και Μεργούπη-Σαββαΐδου, 2013).

Το σημαντικό σημείο της θεωρίας αυτής, αποτελεί ότι η μελέτη των τεχνολογιών γίνεται σε συνάρτηση με τις πολιτικές τις οποίες ενσωματώνουν και βάση των οποίων συγκροτούνται. Η συμπαραγωγή της τεχνολογίας, της πολιτικής και της κοινωνίας επιτρέπει μια προσέγγιση της μελέτης της τεχνολογίας σε συνάφεια με την πολιτική και την πολιτική θεωρία (Bijker *et al.*, 2013). Αντίστοιχα με τον Bijker, και ο Winner (1980) θεωρεί πως οι τεχνολογίες περιέχουν μη ουδέτερα πολιτικά στοιχεία, δηλαδή κάποιας μορφής εξουσία. Συνεπώς, στο εσωτερικό τους και στον τρόπο δόμησής τους,

υπάρχουν τα κοινωνικοοικονομικά συστήματα αλλά και οι κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες διαμορφώθηκε ο σχεδιασμός, η ανάπτυξη και η χρήση τους.

Συνεπώς οι τεχνολογίες, λόγω του τρόπου κατασκευής τους, της αρχιτεκτονικής ή της λειτουργίας τους, έχουν την ικανότητα να περιορίζουν, να αποκλείουν ή αντίστοιχα να διευκολύνουν τα άτομα ή τις κοινότητες ατόμων που τις χρησιμοποιούν¹⁵. Αντιμετωπίζοντας την τεχνολογία όχι ως ουδέτερο εργαλείο αλλά ως προνόμιο εξουσίας και ισχύος ο Winner (1980) προσπαθεί να μελετήσει τον τρόπο με τον οποίο ο σχεδιασμός και η διαμόρφωση της τεχνολογίας εγγράφει στην τεχνική της λεπτομέρεια, συγκεκριμένου τύπου κοινωνικές πραγματικότητες.

Πιο συγκεκριμένα ο Winner (στο Αλεξάκης, 2016) αναφέρει:

«Βάσει του συγκεκριμένου επιχειρήματος οι τεχνολογικές διατάξεις αποτελούν πολιτικές τεχνολογίες, δηλαδή ανθρωπίνως κατασκευασμένα συστήματα τα οποία όπως φαίνεται απαιτούν ή/και είναι έντονα συμβατά με συγκεκριμένες μορφές πολιτικών σχέσεων.»

4.3. Η χρήση της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής στην ψηφιακή διακυβέρνηση

Χρησιμοποιώντας την ανάλυση από την οπτική σκοπιά του STS και συγκεκριμένα της Actor Network Theory, μπορούμε να φτάσουμε σε ένα σοβαρό επιχείρημα για τη χρήση της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής στην ψηφιακή διακυβέρνηση. Αντιλαμβανόμενοι την ύπαρξη δρώντων σε δίκτυα που διαμορφώνουν την κατεύθυνση της τεχνολογικής πολιτικής στην ψηφιακή διακυβέρνηση, μπορούμε να αντιστοιχίσουμε αυτές τις σχέσεις των δικτύων με τις σχέσεις που διαμορφώνονται στην ομότιμη παραγωγή. Αυτό συμβαίνει γιατί κατά κάποιο τρόπο ανοίγουμε το black box, του συγκεκριμένου κοινωνικοτεχνικού συστήματος και μπορούμε να διακρίνουμε

¹⁵ Το πιο γνωστό παράδειγμα σχετικά με το ζήτημα, περιγράφεται στο σημαντικό άρθρο του Langdon Winner, «Do artifacts have politics?», και αφορά την κατασκευή των γεφυρών στο Long Island της Νέας Υόρκης από τον Robert Moses. Οι συγκεκριμένες γέφυρες, είχαν χτιστεί με τέτοιο τρόπο (είχαν πολύ χαμηλό ύψος) ώστε να αποκλείουν τους φτωχούς (και κυρίως μαύρους) Αμερικανούς να περνάνε στο Long Island από τη Νέα Υόρκη με λεωφορεία. Αντίθετα, η διέλευση όσων είχαν αυτοκίνητα (άρα και κάποια οικονομική δυνατότητα) ήταν ανεμπόδιστη.

τις σχέσεις και τις δυναμικές που υπάρχουν, πάνω στις οποίες θα ενσωματωθούν οι πρακτικές της ομότιμης παραγωγής.

Ταυτόχρονα, με το ήδη δομημένο επιχείρημα για τη μη ουδετερότητα της τεχνολογίας, η χρήση της ομότιμης παραγωγής (και των σχέσεων/δομών που αναπτύσσονται γύρω της) θα μπορούσε να προσθέσει στα εγχειρήματα για την ψηφιακή μετάβαση ένα στοιχείο ηθικής (οι Benkler και Nissenbaum (2006) το αναφέρουν χαρακτηριστικά ως *virtue*), καθώς όπως έχει αναλυθεί στα προηγούμενα κεφάλαια, η ομότιμη παραγωγή βασίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό στις αρχές της συνεργατικότητας και της συλλογικότητας, σχηματίζοντας έναν νέο τρόπο παραγωγής.

Η ύπαρξη δικτύων και δρώντων, που λειτουργούν με σχέσεις ισοτιμίας και ομοτιμίας - στη λογική διαφάνειας και της ανοικτότητας- και λαμβάνοντας υπόψη όλους τους πιθανούς ενδιαφερόμενους (σε μια λογική συμπερίληψης και όχι αποκλεισμού), θα μπορούσε να διαμορφώσει μια ψηφιακή διακυβέρνηση, τόσο αποδοτική (με όρους αποτελεσματικότητας προς πολίτες και κράτος) όσο δημοκρατική και συμμετοχική.

Τα οφέλη από την ενσωμάτωση πρακτικών και μεθόδων ομότιμης παραγωγής, στην ψηφιακή διακυβέρνηση, είναι πολλαπλά. Αρχικά, με την εμπλοκή της δημόσιας διοίκησης και του κράτους, ως διαμεσολαβητής αλλά και εγγυητής τέτοιων εγχειρημάτων, δημιουργεί στους πολίτες την εμπιστοσύνη αλλά και την ώθηση να συμμετέχουν σε εγχειρήματα ομότιμης παραγωγής. Επίσης, η δημόσια διοίκηση μπορεί να εκμεταλλευτεί υλικότεχνικούς πόρους και υποδομές που δεν χρησιμοποιεί ώστε να εγκατασταθούν εγχειρήματα ομότιμης παραγωγής. Τέλος, πολλά εγχειρήματα ομότιμης παραγωγής, δε μπορούν να συνεχίσουν τη λειτουργία και το έργο τους, από τη στιγμή που ο τρόπος παραγωγής δεν τους αποφέρει οικονομικά έσοδα. Έτσι, το κράτος, σε ρόλο συνεργάτη μπορεί να στηρίζει αυτά τα εγχειρήματα ώστε να συνεχίσουν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους.

4.3.1. Πλαίσιο εφαρμογής στην ψηφιακή διακυβέρνηση

Το πλαίσιο εφαρμογής που προτείνεται στη παρούσα εργασία, αφορά στη χρήση των πρακτικών της ομότιμης παραγωγής σε τρεις άξονες σχετικά με τη ψηφιακή διακυβέρνηση.

1^{ος} Άξονας: Σχεδίαση και ανάπτυξη νέου λογισμικού, εφαρμογών και ηλεκτρονικών υπηρεσιών από τη δημόσια διοίκηση, με τη χρήση μεθόδων και πρακτικών της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής. Σε αυτόν τον άξονα, προτείνεται η ανάπτυξη του λογισμικού και των υπηρεσιών με τη χρήση ανοικτού λογισμικού και λογισμικού ανοικτού κώδικα και αντίστοιχα τη συμμετοχή των κοινοτήτων προγραμματιστών σε αυτές τις διαδικασίες. Σε αυτό το σενάριο, ο υπεύθυνος του έργου (π.χ. η Γενική Γραμματεία Πληροφοριακών Συστημάτων Δημόσιας Διοίκησης ή το Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης) θα συντονίζει τις κοινότητες προγραμματιστών που θα αναπτύσσουν τις εφαρμογές/υπηρεσίες. Επίσης, θα πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψη, από τη φάση τη σχεδίασης, τα ζητήματα ανοικτών προτύπων και των αδειών του λογισμικού, ώστε να εφαρμόζονται οι αρχές της ομότιμης παραγωγής.

2^{ος} Άξονας: Συμμετοχή των πολιτών σε ήδη υπάρχουσες πλατφόρμες ή υπηρεσίες του δημοσίου, ενισχύοντας τη συνεργατικότητα και τη δημοκρατική συμμετοχή. Σε αυτό τον άξονα, προτείνεται να παρέχεται η δυνατότητα στους πολίτες, να συμμετέχουν με γνώσεις, πληροφορίες και προτάσεις σε ήδη υπάρχουσες εφαρμογές/ψηφιακές υπηρεσίες. Αυτή η διαδικασία αν και βασίζεται στις αρχές της ομότιμης παραγωγής, είναι αρκετά συγγενική με τον πολιτοπορισμό¹⁶. Ένα παράδειγμα για να γίνει κατανοητή αυτή η πρόταση, αφορά στην συνδρομή των πολιτών για την καταγραφή και συγκέντρωση των ηλεκτρονικών υπηρεσιών του δημοσίου, ώστε να εισαχθούν στην πλατφόρμα του Gov.gr¹⁷.

3^{ος} Άξονας: Χρήση εφαρμογών και λογισμικού, από τη δημόσια διοίκηση, που έχει υλοποιηθεί και λειτουργεί με τις αρχές και τις μεθόδους της ομότιμης παραγωγής. Σε αυτές μπορεί να περιλαμβάνεται το λειτουργικό σύστημα των Η/Υ των υπαλλήλων (π.χ. με τη χρήση του λογισμικού Linux), οι εφαρμογές γραφείου (π.χ. με τη χρήση του Libre Office) κ.α. Ο Οργανισμός Ανοικτών Προτύπων (ΕΕΛΛΑΚ), σχετικά με το ζήτημα της χρήσης του ελεύθερου λογισμικού-λογισμικού ανοικτού κώδικα στη δημόσια διοίκηση αναφέρει ('Χρήση Ανοικτών Προτύπων και Ανοικτού Λογισμικού στον Δημόσιο Τομέα', 2020):

¹⁶ Η περίπτωση όπου μια κυβέρνηση ή ένας οργανισμός και αναζητά πληροφορίες, γνώση, άποψη και ιδέες από τους πολίτες. Το σχετικό περιεχόμενο που δημιουργήθηκε από τους πολίτες, λαμβάνεται αυτόματα και επεξεργάζεται προκειμένου να παραχθούν χρήσιμα και αναλυτικά στοιχεία πολιτικής (Καραβά, 2018).

¹⁷ <https://www.gov.gr>

- «Η χρήση του Ελεύθερου Λογισμικού/Λογισμικού Ανοιχτού Κώδικα υποστηρίζεται και ενθαρρύνεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή¹⁸ για όλα τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ίδια μάλιστα, έχει ήδη υιοθετήσει ανοιχτό λογισμικό για πολλές υπηρεσίες και τομείς της.
- Πολλές χώρες ή πόλεις, εντός και εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχουν προβεί στη υιοθέτηση ανοιχτού λογισμικού για τις λειτουργίες του Δημοσίου Τομέα τους ή για υπηρεσίες του. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν η Ολλανδία, η Ν.Κορέα, η Γερμανία, η Γαλλία, η Βραζιλία κ.ά.
- Βάσει αξιόπιστων μελετών, με πιο πρόσφατη αυτής της CNLL¹⁹, η υιοθέτηση ανοιχτού λογισμικού θα συμβάλλει στην Ε.Ε. σε αύξηση των σχετικών θέσεων εργασίας της τάξης του 8% ενώ για το 2020 αναμένεται να δημιουργηθούν έσοδα €25 δις από τη βιομηχανία ανοιχτού λογισμικού στην Ευρώπη.
- Η τεχνογνωσία που αναπτύσσεται στο πλαίσιο υιοθέτησης και χρήσης ανοιχτού λογισμικού στον δημόσιο τομέα μένει στη χώρα, αποτρέποντας έτσι τη διαρροή ειδικών (brain drain) στο εξωτερικό.
- Υπάρχει αυξημένη ανάγκη για εθνικό έλεγχο των υποδομών υλισμικού και λογισμικού που χρησιμοποιούνται στην εκπαίδευση από Δημόσιους Οργανισμούς.
- Το θέμα της εθνικής ασφάλειας και κυριαρχίας είναι πρωτίστης σημασίας, καθώς οι δημόσιες υποδομές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών σε εθνικό επίπεδο δεν μπορεί να ελέγχονται από εταιρείες που υπάγονται στην έννομη τάξη των ΗΠΑ ή της Κίνας. Ένα παράδειγμα είναι οι εφαρμογές αυτοματισμού γραφείου που λειτουργούν σε νεφοϋπολογιστικά περιβάλλοντα Microsoft, Google κλπ αντί σε «self hosted» (πχ nextcloud groupware), που χρησιμοποιούνται σε πολλές δημόσιες υπηρεσίες στην Ευρώπη, ειδικά σε κρατικές υπηρεσίες που διαχειρίζονται απόρρητα έγγραφα.
- Για να εξασφαλιστεί η ψηφιακή κυριαρχία (digital sovereignty) της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα πρέπει να μειωθεί η εξάρτηση του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα από συγκεκριμένους παρόχους υπηρεσιών τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ). Τέτοιες εξαρτήσεις έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του «Κλειδώματος σε προμηθευτή (vendor-lockin)»

¹⁸ Αφορά την πράξη «Open Software Initiative» https://ec.europa.eu/info/departments/informatics/open-source-software-strategy_el

¹⁹ Η μελέτη με τίτλο «Open Source: A dynamic market fueled by digital transformation and innovation» https://cnll.fr/media/2019_CNLL-Syntec-Systematic-Open-Source-Study.pdf

το οποίο οδηγεί συχνά σε εξαρτήσεις από προμηθευτές υπηρεσιών ΤΠΕ που υπάγονται στην έννομη τάξη χωρών εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.»

4.3.2. Το κράτος εταίρος ως «χώρος» εφαρμογής της ομότιμης παραγωγής

Η προσέγγιση η οποία έχει αναπτύξει η θεωρία της ομότιμης παραγωγής, σχετικά με τη μορφή του κράτους στην οποία θα εφαρμοστεί το πλαίσιο ιδεών της, ονομάζεται Partner State Approach (PSA) ή κράτος εταίρος²⁰ (Kostakis and Bauwens, 2014). Η προσέγγιση του κράτους εταίρου, θα μπορούσε να αποτελείται από ένα σύνολο πολιτικών που η θεμελιώδης τους αποστολή θα είναι η ενίσχυση και η υποστήριξη της άμεσης παραγωγικής αξίας από τις κοινότητες καθώς και η προώθηση βιώσιμων μοντέλων επιχειρηματικότητας σε ένα συνεργατικό πνεύμα (Kostakis, 2013). Σε μια τέτοια προσέγγιση, το κράτος θα προσπαθούσε να μεγιστοποιήσει τη διαφάνεια και την ανοικτότητα, να συστηματοποιήσει τη συμμετοχικότητα, τη συζήτηση και τη διαβούλευση με τους πολίτες (Kostakis and Bauwens, 2014).

Σύμφωνα με τον Kostakis (2013):

«Το κράτος εταίρος θα υποστήριζε τις πρακτικές κοινωνικής, ομότιμης παραγωγής προσφέροντας πρόσβαση στα μέσα παραγωγής της πληροφορίας (ΤΠΕ και πληροφορία), ενθαρρύνοντας τον διαμοιρασμό της γνώσης ενάντια στις πιέσεις για ενίσχυση των ήδη περιοριστικών πνευματικών δικαιωμάτων. Το παραπάνω σε συνδυασμό με κάποια μορφή υλικής υποστήριξης της ομότιμης οικονομίας ίσως έδινε μια λύση στην κρίση αξίας της ομότιμης παραγωγής δίνοντας τη δυνατότητα σε ολοένα και περισσότερους ομότιμους συμμετέχοντες να βγάλουν τα προς το ζην. Τα μέχρι τώρα ομότιμα εγχειρήματα στην οικονομία της πληροφορίας (...) δημιουργούν δίκτυα καινοτομίας. Τα δίκτυα αυτά είναι την ίδια στιγμή παγκόσμια και τοπικά διευκολύνοντας την τοπικοποίηση της οικονομίας με πολλές μικρές επιχειρήσεις να παράγουν για τις τοπικές αγορές εκμεταλλευόμενες μέρος της ομότιμης παραγόμενης πληροφορίας, δηλαδή των πληροφοριακών Κοινών. (...) Το κράτος εταίρος θα μπορούσε να υποστηρίζει τα ιδρύματα υπεύθυνα για τη βιωσιμότητα, την υποδομή και συνεπώς την κοινωνική αναπαραγωγή των ομότιμων

²⁰ Η απόδοση του συγκεκριμένου όρου βρίσκεται στο Kostakis (2013)

έργων, όπως είναι σήμερα, π.χ., το Mozilla Foundation ή το Wikimedia Foundation. Έτσι ο ρόλος του κράτους θα ήταν αυτός του ενορχηστρωτή και καταλύτη της επέκτασης μια υβριδικής οικολογίας παγκόσμιων αυτοδιαχειριζόμενων κοινοτήτων ανοικτής γνώσης και σχεδιασμού, ιδρυμάτων υπεύθυνα για τα ομότιμα έργα καθώς και επιχειρήσεων οι οποίες επωφελούνται από την ομότιμα παραγόμενη αξία και συνεισφέρουν πίσω στα Κοινά.»

4.3.3. Εφαρμογές της ομότιμης παραγωγής στην ψηφιακή διακυβέρνηση

Παραδείγματα από την ελληνική δημόσια διοίκηση

Η πιο διαδεδομένη χρήση πρακτικών και μεθόδων της ομότιμης παραγωγής στην ψηφιακή διακυβέρνηση αφορά το ελεύθερο λογισμικό/λογισμικό ανοικτού κώδικα (βλ. [ενότητα 3.2.](#)). Πολλές χώρες έχουν υιοθετήσει το ελεύθερο λογισμικό είτε βρίσκονται σε διαδικασία μετάβασης^{21 22}. Στην Ελλάδα υπάρχουν μόνο κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις χρήσης ανοικτού λογισμικού/λογισμικού ανοικτού κώδικα στη δημόσια διοίκηση²³. Επίσης, στην Ελλάδα, είχε ξεκινήσει το 2018 μια προσπάθεια από το Υπουργείο Ψηφιακής Πολιτικής, σχετικά με τη χρήση της τεχνολογίας Blockchain για τον έλεγχο της αυθεντικότητας των πτυχίων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης²⁴. Η τεχνολογία Blockchain, αποτελεί μια δομή δεδομένων, στην οποία συμμετέχει ένα δίκτυο ανθρώπων που δημιουργεί και μοιράζεται κάτι κοινό (ένα αρχείο με πληροφορίες/δεδομένα στη συγκεκριμένη περίπτωση). Το δίκτυο είναι αποκεντρωμένο και διανεμημένο ισόποσα, δημιουργώντας έτσι ομότιμες σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων στο δίκτυο.

Ακόμα ένα εγχείρημα που πραγματοποιήθηκε στη λογική της συμμετοχικής προσπάθειας και καταγραφής, είναι το Wiki Υπηρεσιών και Διαδικασιών του Δημόσιου Τομέα (<https://el.diadikasies.gr/>). Σύμφωνα με τον επίσημο ιστότοπο το wiki diadikasies.gr :

²¹ Countries With Linux Based National Operating Systems (<https://itsfoss.com/linux-national-os/>)

²² List of Linux adopters (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Linux_adopters)

²³ Συγκεκριμένα, κάνουν χρήση του Libre Office, ο Δήμος Καλαμαριάς, ο Δήμος Πυλαίας και ο Δήμος Λιβαδειάς

²⁴ Αυθεντικά πτυχία με τεχνολογία blockchain - Συνέντευξη του Γ.Γ. Ψηφιακής Πολιτικής, Στ. Ράλλη, στην ε/φ Νέα Σελίδα (<http://84.205.246.107/index.php/multimedia/2816-blockchain>)

«(...) είναι μια γνωσιακή βάση που εμπλουτίζεται διαρκώς με νέες υπηρεσίες του δημόσιου τομέα. Δημιουργήθηκε από την ομάδα Ανοιχτής Διακυβέρνησης [1] του ΕΠΙΣΕΥ (<http://www.iccs.gr/>) του ΕΜΠ σε συνεργασία με τον Οργανισμό Ανοιχτών Τεχνολογιών(ΕΕΛΛΑΚ). Το wiki λειτουργεί με το μοντέλο του πληθοπορισμού όπως και η wikipedia . Στελέχη από φορείς του δημοσίου καταγράφουν δομημένα τις υπηρεσίες που παρέχουν σε κάθε είδους συναλλασσόμενους καθώς επίσης και τις διαδικασίες που ακολουθούνται μέχρι την ολοκληρωμένη παροχή της κάθε υπηρεσίας. Κάθε υπηρεσία αποτελεί, ένα λήμμα με όρους wikipedia, που στο diadikasies.gr περιέχει: τίτλο της υπηρεσίας, συνοπτική περιγραφή, σχετική νομοθεσία, πίνακα με τα απαραίτητα έντυπα ή/και ηλεκτρονικές φόρμες, πίνακα με τις διαδικασίες παροχής της βήμα-βήμα, τις τυχόν συναρμόδιες διοικητικές μονάδες και τα μητρώα που ενημερώνονται.»

Άλλες πρακτικές που αφορούν την ψηφιακή διακυβέρνηση είναι:

1. Πολιτικές για τα ανοικτά δημόσια δεδομένα

Τα ανοικτά δεδομένα είναι μια φιλοσοφία και πρακτική που προτείνει την ελεύθερη διάθεση ορισμένων δεδομένων (όπως τα δημόσια ή τα κυβερνητικά) σε όλους, χωρίς περιορισμούς πνευματικών δικαιωμάτων ή άλλου τύπου ελέγχους.

Σύμφωνα με τον Παπαδόπουλο (2011):

«Ο όρος Ανοιχτά Δημόσια Δεδομένα (Open Public Data) χρησιμοποιείται για να αναφερθούμε σε δεδομένα ή σύνολα δεδομένων που αφορούν το συλλογικό γίνεσθαι και για τα οποία υφίσταται μια συνειδητή και συνεπής πολιτική η οποία επιτρέπει την ελεύθερη διάθεση και επαναχρησιμοποίηση τους»

Σύμφωνα με το νόμο 4305/2014, τα έγγραφα, οι πληροφορίες και τα δεδομένα του δημοσίου τομέα διατίθενται από τη στιγμή της ανάρτησης, δημοσίευσης ή αρχικής διάθεσής τους, ελεύθερα. Ο ιστότοπος που αναρτώνται είναι ο <http://www.data.gov.gr>.

2. Πολιτικές για τα ανοικτά πρότυπα

Τα Ανοιχτά Πρότυπα επιτρέπουν το διαμοιρασμό όλων των ειδών δεδομένων ελεύθερα και με τέλεια πιστότητα. Παρεμποδίζουν το κλείδωμα και άλλα τεχνητά φράγματα στη διαλειτουργικότητα και προωθούν την επιλογή μεταξύ προμηθευτών και τεχνολογικών λύσεων.

Ένα Ανοιχτό Πρότυπο αναφέρεται σε έναν τύπο αποθήκευσης ή ένα πρωτόκολλο

- το οποίο υπόκειται σε πλήρη δημόσια αξιολόγηση και χρήση χωρίς περιορισμούς με τρόπο ισότιμα διαθέσιμο σε όλους τους ενδιαφερόμενους·
- χωρίς τμήματα ή επεκτάσεις που να εξαρτώνται από τύπους αρχειοθέτησης ή πρωτόκολλα τα οποία δεν πληρούν τα ίδια τον ορισμό του Ανοιχτού Προτύπου·
- ελεύθερο από νομικές ή τεχνικές διατυπώσεις που περιορίζουν τη χρηστικότητα του από οποιονδήποτε ενδιαφερόμενο ή επιχειρηματικό μοντέλο·
- με διαχείριση και επιπλέον ανάπτυξη ανεξάρτητα από οποιονδήποτε μοναδικό προμηθευτή σε μια διαδικασία ανοιχτή στην ισότιμη συμμετοχή ανταγωνιστών και τρίτων·
- διαθέσιμο σε πολλαπλές πλήρεις υλοποιήσεις από ανταγωνιστικούς προμηθευτές ή ως πλήρης υλοποίηση ισότιμα διαθέσιμο σε όλους τους ενδιαφερόμενους²⁵.

Διεθνή παραδείγματα

TAIEX-REGIO PEER 2 PEER

Η ευρωπαϊκή επιτροπή, στις κύριες δράσεις της για το ταμείο συνοχής, έχει ξεκινήσει διάφορες πρωτοβουλίες με στόχο τη στήριξη της υλοποίησης των χρηματοδοτήσεων. Σε αυτή τη βάση έχει αναπτύξει το σύστημα ανταλλαγής TAIEX REGIO PEER 2 PEER (διομότιμη ανταλλαγή πληροφοριών σε θέματα τεχνικής βοήθειας).

«Το σύστημα ανταλλαγής εμπειρογνομώνων TAIEX REGIO PEER 2 PEER είναι ένα εργαλείο για την αντιστοίχιση αναγκών με κατάλληλους εμπειρογνώμονες σε διάφορες χώρες. Αυτό το εργαλείο που λειτουργεί με γνώμονα τις ανάγκες ανταποκρίνεται άμεσα σε συγκεκριμένα αιτήματα εθνικών

²⁵ Free Software Foundation Europe (<https://fsfe.org/freesoftware/standards/def.el.html>)

ή περιφερειακών αρχών που διαχειρίζονται τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία με αποστολή εμπειρογνομόνων, εκπαιδευτικές επισκέψεις και εξειδικευμένα εργαστήρια.» (European Commission, 2017)

Το παράδειγμα του Καναδά

Η καναδική κυβέρνηση, έχει ξεκινήσει μια πιλοτική δράση για τη δημιουργία ενός ηλεκτρονικού καταλόγου, που θα παρέχει ανοιχτό κώδικα, ανοικτά δεδομένα και ανοικτά πρότυπα. Το «Open Resource Exchange» όπως ονομάζεται, έχει ως στόχο να αποτελέσει έναν χώρο συγκέντρωσης υλικού και δεδομένων, όπου οι δημόσιες υπηρεσίες και οι πολίτες θα μπορούν να μοιραστούν, να κατεβάσουν και να συνεισφέρουν στο λογισμικό ανοικτού κώδικα. Η πύλη προσφέρει άμεσες συνδέσεις με δημόσιες υπηρεσίες που χρησιμοποιούν και αναπτύσσουν λογισμικό ανοικτού κώδικα. Η πύλη αναπτύσσεται ανοικτά στο GitHub²⁶.

Το παράδειγμα της Σεούλ

Στην πόλη της Σεούλ, το 2012, ξεκίνησε το project “Sharing City, Seoul”, από τη Μητροπολιτική Κυβέρνηση της Σεούλ. Το όλο project χρησιμοποίησε τις μεθόδους της ανταλλακτικής οικονομίας σε όλους τους τομείς (στέγη, διατροφή, μετακίνηση, ενημέρωση πολιτών κ.α.). Από έναν κεντρικό κόμβο, το Share Hub, οι πολίτες ενημερώνονται για τις δράσεις διαμοιρασμού που πραγματοποιούνται στην πόλη τους. Ο συγκεκριμένος κόμβος, «τρέχει» κάτω από το C.O.D.E. Korea (Commons, Openness, Diversity, Engagement) που αποτελεί κομμάτι του Creative Commons Korea²⁷.

5. Συμπεράσματα και επιπλέον έρευνα

5.1. Συμπεράσματα

Το κύριο στοιχείο που μπορούμε να αντλήσουμε από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε αυτή την εργασία, αφορά στη σημασία που πρέπει να δοθεί στο εξωτερικό περιβάλλον και στις αλληλεπιδράσεις των έργων/project της ψηφιακής διακυβέρνησης. Οι πολιτικές, τεχνικές και οργανωσιακές επιλογές και πόσο μάλλον τα αποτελέσματα, διαμορφώνονται δυναμικά: απορρίπτοντας έτσι και το πλαίσιο του τεχνολογικού ντετερμινισμού.

²⁶ Ομάδα εργασίας για τα ανοικτά δεδομένα (<https://opendata.ellak.gr/2019/11/20/o-kanadas-dokimaziena-ilektroniko-apothetirio-anichton-dedomenon-anichtou-kodika-ke-anichton-protipon/>)

²⁷ Sharing City Seoul (https://wiki.p2pfoundation.net/Sharing_City_Seoul)

Η ψηφιακή διακυβέρνηση, σύμφωνα με τη λογική της Actor Network Theory, δεν αφορά απλά τις τεχνικές προδιαγραφές και την αποδοτικότητα. Αντιθέτως, όπως κάθε τεχνολογία ή τεχνολογικό πλαίσιο, ενσωματώνει σχέσεις, δίκτυα ατόμων ή κοινοτήτων, οι οποίες υπάρχουν σε ένα δυναμικό πλαίσιο. Σε αυτό ακριβώς το αναλυτικό μοντέλο βασίζεται η ένταξη της ομότιμης παραγωγής, η οποία θα εμπλουτίσει αυτά τα δίκτυα με τις αρχές της συνεργατικότητας, της συλλογικότητας και της ομοτιμίας, ανοίγοντας και μια ηθική/κοινωνική διάσταση. Έτσι, έχουμε μια «τεχνολογία» κοινωνικά διαμορφωμένη, με όρους συμμετοχής και δημοκρατίας, κάτι που αποκτά ακόμα περισσότερη σημασία όταν έχουμε να κάνουμε με δημόσιες πολιτικές και εν γένη τη δημόσια σφαίρα.

Πλέον, όσο οι ηλεκτρονικές υπηρεσίες αποκτούν όλο και μεγαλύτερο εύρος χρήσης, είναι απαραίτητη μια πιο κοινωνική ανάγνωση ως προς τον τρόπο που αναπτύσσονται και εντάσσονται στο πλαίσιο της δημόσιας διοίκησης. Οι συμμετέχοντες στην υλοποίηση, τα ενδιαφερόμενα μέρη (stakeholders), οι πολιτικοί και οι πολιτικές, το νομοθετικό πλαίσιο, το κοινωνικό πλαίσιο (π.χ. οικονομική κρίση, πανδημία covid-19), αποτελούν το δυναμικό περιβάλλον στο οποίο κινείται ένα έργο ψηφιακής διακυβέρνησης. Σε αυτό το δυναμικό περιβάλλον, μέσα από την εργασία προτείνεται να είναι αναπόσπαστο κομμάτι, η κοινωνική συμμετοχή μέσω των πρακτικών και μεθόδων της ομότιμης παραγωγής.

5.2. Επιπλέον έρευνα

Η βιβλιογραφία στο κομμάτι της χρήσης πρακτικών, μεθόδων και εγχειρημάτων της ομότιμης παραγωγής, στην ψηφιακή διακυβέρνηση είναι πολύ φτωχή. Αυτό συμβαίνει γιατί, τα περισσότερα project είτε συμβαίνουν σε τοπικό επίπεδο και συνεπώς χρειάζεται επιτόπια έρευνα, είτε είναι μεμονωμένες προσπάθειες κάποιων ομάδων. Επίσης, οι πρακτικές της ομότιμης παραγωγής (εκτός από τα μεγάλα project που αναφέρθηκαν) αποτελούν μικρές και πολλές φορές πειραματικές προσπάθειες.

Η επιπλέον έρευνα θα πρέπει να κινηθεί σε δύο πεδία. Αρχικά να χρησιμοποιηθούν τα θεωρητικά και μεθοδολογικά εργαλεία εκείνα, που θα αναδείξουν τις κοινωνικότητες και τις δυναμικές που υπάρχουν στα έργα ψηφιακής διακυβέρνησης. Όπως έχει

αναφερθεί και σε άλλο σημείο, το μεγαλύτερο κομμάτι της βιβλιογραφίας, έχει καταπιαστεί με τα τεχνικά και οργανωσιακά χαρακτηριστικά της ψηφιακής διακυβέρνησης. Ταυτόχρονα, πρέπει να υπάρξει μια διεξοδική μελέτη για τους τρόπους εφαρμογής των πρακτικών της ομότιμης παραγωγής στην ψηφιακή διακυβέρνηση, λαμβάνοντας υπόψη το νομοθετικό, εργασιακό, οργανωσιακό και πολιτικό πλαίσιο. Σε δεύτερη φάση, μεγάλο κομμάτι της έρευνας, μπορεί να επικεντρωθεί σε προσπάθειες που γίνονται παγκοσμίως, ώστε να εφαρμοστούν πρακτικές της ομότιμης παραγωγής στην ψηφιακή διακυβέρνηση και γενικότερα στη δημόσια διοίκηση.

Τέλος, βρισκόμενοι στη φάση μετάβασης προς την 4^η βιομηχανική επανάσταση, είναι σημαντικό να μελετηθούν τα ψηφιακά κοινά, σε συνάρτηση με το διαδίκτυο και τα πνευματικά δικαιώματα. Ταυτόχρονα, υπάρχει ένα τεράστιο πεδίο έρευνας σε ζητήματα εργασίας/απασχόλησης, αφού λόγω της διάδοσης των νέων τεχνολογιών και του διαδικτύου, δημιουργούνται νέοι χώροι και τρόποι απασχόλησης, αυτή τη φορά στο ψηφιακό φάσμα.

Βιβλιογραφία

- Bauwens, M. (2006) ‘The Political Economy of Peer Production’, (37), p. 11.
- Bauwens, M. (2014) ‘Η ανάπτυξη της ομότιμης παραγωγής και των Κοινών’, in Παπανικολάου, Γ. (tran.) *Η ομότιμη προοπτική*. Ιωάννινα: Βορειοδυτικές Εκδόσεις, p. 143.
- Bauwens, M. and Pantazis, A. (2018) ‘The ecosystem of commons-based peer production and its transformative dynamics’, *The Sociological Review*, 66(2), pp. 302–319. doi: 10.1177/0038026118758532.
- Benkler, Y. (2002) ‘Coase’s Penguin, or, Linux and “The Nature of the Firm”’, *The Yale Law Journal*, 112(3), p. 369. doi: 10.2307/1562247.
- Benkler, Y. (2006) *The wealth of networks: how social production transforms markets and freedom*. New Haven [Conn.]: Yale University Press.
- Benkler, Y. and Nissenbaum, H. (2006) ‘Commons-based Peer Production and Virtue’, *Journal of Political Philosophy*, 14(4), pp. 394–419. doi: 10.1111/j.1467-9760.2006.00235.x.
- Bijker, W. E. (2010) *Ιστορίες για ποδήλατα, βακελίτες και λαμπτήρες: πώς η κοινωνία κατευθύνει τις τεχνολογικές εξελίξεις - και το αντίστροφο*. Translated by Π. Σταυρόπουλος.
- Bijker, W. E. et al. (2013) *Διαμορφώνοντας την Τεχνολογία / Δομώντας την Κοινωνία. Η κοινωνική κατασκευή των τεχνολογικών συστημάτων. Κλασικά άρθρα των Σπουδών Τεχνολογίας*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ.
- Bijker, W. E. and Law, J. (eds) (1992) *Shaping technology/building society: studies in sociotechnical change*. Cambridge, Mass: MIT Press (Inside technology).
- Bollier, D. (2008) *Viral spiral: how the commoners built a digital republic of their own*. New York: New Press.
- Bollier, D. (2016) *Κοινά, μια σύντομη εισαγωγή*. Edited by Γ. Παπανικολάου. Translated by Γ. Θεοχάρης. Αθήνα: Angelus Novus.
- Bovens, M. and Zouridis, S. (2002) ‘From Street-Level to System-Level Bureaucracies: How Information and Communication Technology is Transforming Administrative Discretion and Constitutional Control’, *Public Administration Review*, 62(2), pp. 174–184. doi: 10.1111/0033-3352.00168.
- Caffentzis, G. (2008) ‘Autonomous Universities and the Making of the Knowledge Commons’, (The Commoner), p. 22.
- Caffentzis, G. and Federici, S. (2014) ‘Commons against and beyond capitalism’, *Community Development Journal*, 49(suppl 1), pp. i92–i105. doi: 10.1093/cdj/bsu006.

- Callon, M. and Latour, B. (1981) 'Unscrewing the Big Leviathan; or How Actors Macrostructure Reality, and How Sociologists Help Them To Do So?', in Cicourel, A. V. and Knorr-Cetina, K. (eds) *Advances in social theory and methodology: toward an integration of micro- and macro-sociologies*. Boston: Routledge & Kegan Paul, pp. 277–303. Available at: <https://contentstore.cla.co.uk/secure/link?id=f79c098f-d9cb-e811-80cd-005056af4099>.
- Cordella, A. and Hesse, J. (2015) 'E-government in the making: an actor network perspective', *Transforming Government: People, Process and Policy*, 9(1), pp. 104–125. doi: 10.1108/TG-02-2014-0006.
- Coursey, D. and Norris, D. F. (2008) 'Models of E-Government: Are They Correct? An Empirical Assessment', *Public Administration Review*, 68(3), pp. 523–536. doi: 10.1111/j.1540-6210.2008.00888.x.
- 'Creative Commons Greece' (n.d.). Available at: <https://creativecommons.ellak.gr> (Accessed: 28 August 2020).
- Cresswell, K. M., Worth, A. and Sheikh, A. (2010) 'Actor-Network Theory and its role in understanding the implementation of information technology developments in healthcare', *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 10(1), p. 67. doi: 10.1186/1472-6947-10-67.
- De Angelis, M. (2010) 'The Production of Commons and the "Explosion" of the Middle Class', *Antipode*, 42(4), pp. 954–977. doi: 10.1111/j.1467-8330.2010.00783.x.
- De Angelis, M. and Stavrides, S. (2011) 'Σχετικά με τα Κοινά', in *Commons Vs Crisis*. Θεσσαλονίκη: Rebelnet, p. 161.
- Díaz Andrade, A. and Urquhart, C. (2010) 'The affordances of actor network theory in ICT for development research', *Information Technology & People*, 23(4), pp. 352–374. doi: 10.1108/09593841011087806.
- Dyer-Witheford, N. (2006) 'The circulation of the common', in *Immaterial Labour, Multitudes and New Social Subjects: Class Composition in Cognitive Capitalism*, University of Cambridge, p. 8.
- European Commission (2017) *Θεματικό ενημερωτικό δελτίο Ευρωπαϊκού εξαμήνου. Ποιότητα της Δημόσιας Διοίκησης*. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_quality-public-administration_el.pdf (Accessed: 9 June 2020).
- Fornazin, M. and Joia, L. A. (2016) 'Techno-Government Networks: Actor-Network Theory in Electronic Government Research', in Scholl, H. J. et al. (eds) *Electronic Government*. Cham: Springer International Publishing (Lecture Notes in Computer Science), pp. 188–199. doi: 10.1007/978-3-319-44421-5_15.
- gnu.org (2017). Available at: <https://www.gnu.org/philosophy/philosophy.el.html> (Accessed: 27 August 2020).
- GreekLUG.gr (n.d.). Available at: <https://www.greeklug.gr/el/ellak> (Accessed: 27 August 2020).

- Greenhalgh, T. and Stones, R. (2010) 'Theorising big IT programmes in healthcare: Strong structuration theory meets actor-network theory', *Social Science & Medicine*, 70(9), pp. 1285–1294. doi: 10.1016/j.socscimed.2009.12.034.
- Hardin, G. (1968) 'The Tragedy of the Commons', *Science*, 162(3859), pp. 1243–1248. doi: 10.1126/science.162.3859.1243.
- Hardt, M. and Negri, A. (2011) *Commonwealth*. First Harvard University Press paperback edition. Cambridge, Mass London: Belknap Press of Harvard University Press.
- Hardy, C. A. and Williams, S. P. (2008) 'E-government policy and practice: A theoretical and empirical exploration of public e-procurement', *Government Information Quarterly*, 25(2), pp. 155–180. doi: 10.1016/j.giq.2007.02.003.
- Heeks, R. and Stanforth, C. (2007) 'Understanding e-Government project trajectories from an actor-network perspective', *European Journal of Information Systems*, 16(2), pp. 165–177. doi: 10.1057/palgrave.ejis.3000676.
- Kallinikos, J. (2005) 'The order of technology: Complexity and control in a connected world', *Information and Organization*, 15(3), pp. 185–202. doi: 10.1016/j.infoandorg.2005.02.001.
- Kostakis, V. (2013) 'Η ανάδυση της ομότιμης προοπτικής: Η δημόσια πληροφορία ως Κοινό, η περίπτωση του ψηφιακού αρχείου της Ε.Π.Τ. και η προσέγγιση του κράτους εταίρου', *Theseis*, (123), p. 127–141.
- Kostakis, V. and Bauwens, M. (2014) *Network Society and Future Scenarios for a Collaborative Economy*. London: Palgrave Macmillan UK. doi: 10.1057/9781137406897.
- Latour, B. (1990) 'Technology is Society Made Durable', *The Sociological Review*, 38(1_suppl), pp. 103–131. doi: 10.1111/j.1467-954X.1990.tb03350.x.
- Latour, B. (2007) *Reassembling the social: an introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford Univ. Press (Clarendon lectures in management studies).
- Law, J. (1992) 'Notes on the theory of the actor-network: Ordering, strategy, and heterogeneity', *Systems Practice*, 5(4), pp. 379–393. doi: 10.1007/BF01059830.
- Ostrom, E. (1990) *Governing the commons: the evolution of institutions for collective action*. Cambridge ; New York: Cambridge University Press (The Political economy of institutions and decisions).
- P2P Foundation (2017) 'Commons Transition and P2P: A primer'. Transnational Institute. Available at: <http://www.p2plab.gr/en/wp-content/uploads/2017/05/CT-P2P-primer.pdf> (Accessed: 25 August 2020).
- Petrakaki, D. (2018) 'Re-locating accountability through technology: From bureaucratic to electronic ways of governing public sector work', *International Journal of Public Sector Management*, 31(1), pp. 31–45. doi: 10.1108/IJPSM-02-2017-0043.

Priyatma, J. E. (2013) 'A Critical Review of the Ontological Assumptions of Actor-Network Theory for Representing e-Government Initiatives', *International Journal of Actor-Network Theory and Technological Innovation*, 5(3), pp. 12–24. doi: 10.4018/jantti.2013070102.

Smith, M. R. and Marx, L. (eds) (1994) *Does technology drive history? the dilemma of technological determinism*. Cambridge, Mass: MIT Press.

Webbink, M. (2004) 'Κατανοώντας το Λογισμικό Ανοικτού Κώδικα', *www.linux.gr*. Available at: <https://www.linux.gr/articles/print/understanding-open-source> (Accessed: 27 August 2020).

Winner, L. (1980) 'Do Artifacts Have Politics?', *Daedalus*, 109(1), pp. 121–136.

Αλεξιάκης, Σ. (2016) *Τεχνολογία και κοινωνία: Από τον αντλητικό ανεμόμυλο στην εκμηχανισμένη άρδευση στο οροπέδιο Λασιθίου*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Available at: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/1695494> (Accessed: 31 August 2020).

Γαβρηλίδου, Μ. Ε. (2013) *Η επιστημολογία του wiki και η οικειοποίησή της ως ένα πλαίσιο πραγμάτωσης των γνωσιακών κοινωνιών*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Available at: <http://ikee.lib.auth.gr/record/132579?ln=el> (Accessed: 27 August 2020).

Καραβά, Α. (2018) *Καλά Παραδείγματα Πληθοπορισμού (Crowdsourcing) και Πολιτοπορισμού (Citizen-Sourcing) στον Δημόσιο Τομέα: Μελέτη, Αξιολόγηση και Προτάσεις Εφαρμογής*. Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης. Available at: <https://repositoryesdda.ekdd.gr/jspui/handle/123456789/279> (Accessed: 9 August 2020).

Κιουπκιολής, Α. (2019) 'Η έλλειψη του πολιτικού στα κοινά και η μετα-ηγεμονική στρατηγική του κοινωνικού μετασχηματισμού: μαθαίνοντας από τα κινήματα', in *Συνθέτοντας Οραματικές Αφηγήσεις για τον Κοινωνικο-Οικολογικό Μετασχηματισμό*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ, p. 126. Available at: https://gr.boell.org/sites/default/files/2020-02/e%20book_final%20final.pdf (Accessed: 21 August 2020).

Κωστάκης, Β. (2012) *Το ομότιμο μανιφέστο*. Ιωάννινα: Βορειοδυτικές Εκδόσεις.

Μυρωδικού, Π. (2016) *Εισαγωγή στην Θεωρία των Κοινωνιών*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Available at: <http://ikee.lib.auth.gr/record/287524/?ln=el> (Accessed: 21 August 2020).

Παζαΐτης, Α. (2015) 'Ομότιμη Παραγωγή', in Κωστάκης, Β. (ed.) *Εναλλακτικοί Οικονομικοί και Πολιτικοί Χώροι*. Αθήνα: www.kallipos.gr, p. 172. Available at: <https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/6131/1/Enallaktikoi%20oikonomikoi%20kai%20politikoi%20horoi%20PDF.pdf> (Accessed: 23 August 2020).

Παπαδόπουλος, Θ. (2011) *Ανοιχτά Δημόσια Δεδομένα*. Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης.

Πετρίδης, Π. (2018) 'Διαμοιρασμός Αρχείων, Δικαιώματα Πνευματικής Ιδιοκτησίας και Ψηφιακά Κοινά', in *Πολιτιστικές Βιομηχανίες Και Τεχνοπολιτισμός*. Αθήνα: Νήσος.

Τσαβδάρου, Χ. (2016) *Κοινά και περιφράξεις: διαλεκτική προσέγγιση του χώρου*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Available at: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/37699> (Accessed: 21 August 2020).

Τσιαβός, Π. and Καρούνος, Θ. (2016) 'Ανοιχτές Τεχνολογίες', in Καλογήρου, Γ. et al., *Κοινωνία της πληροφορίας και οικονομία της γνώσης*. Αθήνα: :Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Available at: <http://hdl.handle.net/11419/6212> (Accessed: 27 August 2020).

Τύμπας, Τ. and Μεργούπη-Σαββαΐδου, Ε. (2013) *Ιστορίες της τεχνολογίας του εικοστού αιώνα*.

'Χρήση Ανοιχτών Προτύπων και Ανοιχτού Λογισμικού στον Δημόσιο Τομέα' (2020) *ellak.gr*, 8 July. Available at: <https://ellak.ellak.gr/2020/07/08/chrisi-anixton-protipon-ke-anichtou-logismikou-ston-dimosio-tomea/> (Accessed: 31 August 2020).

Χρυσόχοου, Σ. (2013) *Ομότιμη παραγωγή βασισμένη στα κοινά (Commons based Peer production): η περίπτωση της ελληνικής κοινότητας του P2P*. Πάντειο Πανεπιστήμιο. Available at: <http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&lang=el&pid=iid:7693> (Accessed: 23 August 2020).

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ)

Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Τάυρος

τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479

www.ekdd.gr